

Drogi Czytelniku

Seria broszur o wspólnym tytule „Przyroda – Obywatele – Rozwój” to kolejny dorobek Instytutu na rzecz Ekorozwoju w dziedzinie upowszechniania wiedzy o zagadnieniach ekologicznych. Tym razem uwagę skierowano na ochronę różnorodności biologicznej, w tym na Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000, którą InE promuje od niemal 15 lat, a od ponad 9 lat prowadzi informacyjno-edukacyjny portal internetowy „Natura 2000 a turystyka” (<http://natura2000.org.pl>). W ostatnich latach Instytut prowadził również ogólnopolskie szkolenia dla branży turystycznej (z udziałem przedstawicieli samorządów regionów turystycznych oraz organizacji ekologicznych) w zakresie turystyki zrównoważonej na obszarach przyrodniczo-cennych, w tym na obszarach sieci Natura 2000. Wnioski zebrane podczas prowadzonych na szkoleniach dyskusji (dostępne na portalu) wskazywały m.in. na odczuwany przez uczestników brak odpowiednich dla nich materiałów informacyjno-edukacyjnych o różnorodności biologicznej. Oczywiście stało się, że na to zapotrzebowanie należy odpowiedzieć, opracowując materiały o dużej wartości merytorycznej, a równocześnie przydatne możliwie dużej grupie osób zainteresowanych turystyką przyjazną środowisku.

Odpowiedzią jest **seria siedmiu broszur „Przyroda – Obywatele – Rozwój”**, którą przygotowało grono ekspertów związanych z Instytutem na rzecz Ekorozwoju – pracownicy i współpracownicy, wspierani przez konsultantów naukowych z różnych dziedzin:

- Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej
- Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej
- Wody a różnorodność biologiczna
- Zagrożenia dla różnorodności biologicznej
- Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej
- Różnorodność biologiczna a turystyka
- Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej.

Publikację dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

FUNDACJA INSTYTUT NA RZECZ EKOROZWOJU

ul. Nabelaka 15 lok. 1 / 00-743 Warszawa

tel. +48 +22 8510402, -03, -04 / fax +48 +22 8510400 / e-mail: ine@ine-isd.org.pl

<http://www.ine-isd.org.pl> / <http://natura2000.org.pl> / <http://www.chronmyklimat.pl>

SERIA BROSZUR

PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

KRZYSZTOF KAMIENIECKI, ANNA HAŁADYJ

OBYWATELE WOBEK OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Wydawca:

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju

ul. Nabelaka 15 lok. 1 / 00-743 Warszawa

tel. +48 +22 851-04-02, -03, -04 / fax +48 +22 851-04-00

e-mail: ine@ine-isd.org.pl / <http://www.ine-isd.org.pl>

Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) jest organizacją pozarządową typu think-tank. Powstał w 1990 r. z inicjatywy kilku członków Polskiego Klubu Ekologicznego. Zajmuje się promowaniem oraz wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju Polski, wspiera proekologiczną restrukturyzację gospodarki i podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Kieruje się misją budowania pozytywnych relacji między rozwojem społecznym i gospodarczym a ochroną środowiska; występuje w interesie obecnego i przyszłych pokoleń. Współpracuje z krajowym i europejskim ruchem pozarządowym, stale pogłębia doświadczenie w tworzeniu strategii ekorozwoju, współdziałając ze społecznościami lokalnymi; projekty realizuje wspólnie z partnerami społecznymi, ekologicznymi i z otoczenia biznesu. Publikacje Instytutu kierowane są do ogółu społeczeństwa. Wykorzystują je m.in. parlamentarzyści, administracja rządowa i samorządowa, naukowcy, nauczyciele, studenci i uczniowie.

Instytucje i osoby pragnące wesprzeć działalność na rzecz ekorozwoju mogą dokonywać wpłat na konto: Bank PeKaO SA, II Oddział w Warszawie.

Wpłaty w PLN: 92 1240 1024 1111 0000 0267 8197

Redakcja merytoryczna: Bożenna Wójcik, Ewa Sulejczak

Redakcja językowa: Ewa Sulejczak

Korekta: Urszula Drabińska

Projekt graficzny, skład i łamanie: Koko Studio, Agata Duszek

Ilustracje: Kamil Marchlewski

Zdjęcie na okładce: Fotolia (<http://fotolia.com>)

Druk i oprawa: Wydawnictwo Wiatr s.c.

© Copyright by Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2015

Praca oddana do druku w lutym 2015 r.

ISBN: 978-83-89495-67-9

Wydrukowano na papierze ekologicznym.

Wykaz ważniejszych publikacji i opracowań Instytutu na rzecz Ekorozwoju z zakresu zrównoważonego rozwoju, ochrony przyrody i turystyki

- *(EKO)Turystyka zielonym rynkiem pracy (1995)*
- *Społeczne formy ochrony przyrody (1997)*
- *Ekopolityka w turystyce. Raport o zmianach możliwych i potrzebnych (1998)*
- *Polityka zrównoważonego rozwoju w turystyce. Materiały poseminaryjne (1998)*
- *Wzmocnienie integracji Europy poprzez ekorozwój. Szanse i bariery z perspektywy Polski (1998)*
- *Opinia organizacji ekologicznych w odniesieniu do „Stanowiska Polski w ramach negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej” – Transport, Energetyka, Rolnictwo, Środowisko: Ochrona przyrody, Gospodarka odpadami, Jakość wód (2000)*
- *Polityka wodna Unii Europejskiej (2001)*
- *Wdrażanie Europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 w Polsce i związane z tym problemy (2001)*
- *Zazielnianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej. 2 Broszury: Informator: Informator o integracji polityki zatrudnieniowej z ekologiczną w Unii Europejskiej i w Polsce; Dekalog: ABC „zielonego” miejsca pracy oraz 7 zeszytów nt. przyjaznych środowisku miejsc pracy: (1) gospodarka energią, (2) ochrona przyrody i leśnictwo, (3) ochrona środowiska, (4) rolnictwo, (5) transport, (6) turystyka, (7) społeczne przedsięwzięcia (2003)*
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-20130 (2005)*
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu „Strategii rozwoju turystyki na lata 2007-2013” (2006)*
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Krajowego Planu Strategicznego Rozwoju Obszarów Wiejskich i projektu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 (2007) [Wspólnie z firmami Agrotec Polska Sp. z o.o. i Agrotec-Spa]*
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013 (2007) [Wspólnie z Instytutem Ochrony Środowiska]*
- *Natura 2000 w edukacji szkolnej. Poradnik dla nauczycieli (2007)*
- *Polacy w zwierciadle ekologicznym. Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 r. (2008)*
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2007/2008 (2008)*
- *Społeczeństwo obywatelskie wobec konsekwencji zmian klimatu (2008)*
- *Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój (2009)*
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2008/2009 (2009)*
- *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów otwartych (2009)*
- *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów zurbanizowanych (2009)*
- *Zmiany w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2007–2008 i w pierwszym półroczu 2009 r. (2009)*
- *Klimat a Turystyka (2009)*
- *Energetyka rozproszona jako odpowiedź na potrzeby rynku (prosumenta) i pakietu energetyczno-klimatycznego (2010)*
- *Natura 2000. ABC dla turystyki (2010)*
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (2010) [Wspólnie z firmą WS Atkins]*
- *Raport nt. zmian w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2009-2011 (2011)*
- *Młodzież a Natura 2000 (2011)*
- *Turyści a Natura 2000 – raport z badania socjologicznego (2011)*
- *Energia w obiekcie turystycznym (2011) [Wspólnie z Krajową Agencją Poszanowania Energii S.A.]*
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2010-2011 (2012)*
- *Świadomość ekologiczna turystów (2012)*
- *Raport o stanie przygotowań lokalnych do zmian klimatu. Raport otwarcia (2012)*
- *Raport nt. zmian w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2011-2012 (2012)*
- *Powiatowy poradnik klimatyczny (2014)*

KRZYSZTOF KAMIENIECKI, ANNA HAŁADYJ

OBYWATELE WOBEC OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Konsultant: Anna Haładyj (w części K. Kamienieckiego)

SERIA BROSZUR

PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ

Koordynacja projektu:

Krzysztof Kamieniecki i Franciszek Jacki

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

Publikacja jest częścią projektu:

„Zrównoważony rozwój wspieraniem ochrony różnorodności biologicznej (seria broszur)”,
dofinansowanego ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

WARSZAWA 2015

SPIS TREŚCI

Przedmowa do serii broszur „Przyroda – Obywatele – Rozwój”	4
Wstęp	8
CZEŚĆ I. SPOŁECZNE ASPEKTY OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ	9
1. Dlaczego należy chronić różnorodność biologiczną? <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	9
2. Konwencja o różnorodności biologicznej <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	10
3. Czy różnorodność biologiczna jest dobrem publicznym? <i>Anna Haładyj, Krzysztof Kamieniecki</i>	13
4. Siła nacisku i wkład ekspercki organizacji społecznych w realizację Konwencji o różnorodności biologicznej <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	16
4.1. Różnorodność biologiczna a ubóstwo	17
4.2. Oddziaływania oddolne	20
5. Kluczowe problemy społeczeństwa obywatelskiego w ochronie różnorodności biologicznej	21
5.1. Dostęp do zasobów genetycznych <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	22
5.2. Prawa człowieka <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	23
5.3. Zasoby biologiczne a wiedza tradycyjna <i>Anna Haładyj, Krzysztof Kamieniecki</i>	24
5.4. Ochrona różnorodności biologicznej a prawo własności intelektualnej <i>Anna Haładyj</i>	25
5.5. Modyfikacje genetyczne a ochrona różnorodności biologicznej <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	26

6. Ochrona klimatu i ochrona różnorodności biologicznej – wzmocnienie działań w interesie przyszłych pokoleń <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	28
Podsumowanie <i>Krzysztof Kamieniecki</i>	30
CZEŚĆ II. PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W OCHRONIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ <i>Anna Haładyj</i>	31
1. Dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie	32
2. Partycypacja społeczna w postępowaniach związanych z ochroną różnorodności biologicznej	35
Podsumowanie	44
Polecane źródła informacji	45

PRZEDMOWA DO SERII BROSZUR

„PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ”

Ochrona różnorodności biologicznej jest jednym z najważniejszych wyzwań XXI wieku nie tylko w skali Unii Europejskiej, ale i w skali świata. Wyrazem jej znaczenia było ogłoszenie roku 2010, decyzją Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowym Rokiem Różnorodności Biologicznej. Jego obchody polegały m.in. na ogólnopolskiej kampanii zwiększającej świadomość społeczeństw w dziedzinie różnorodności biologicznej: uświadamiano znaczenie różnorodności biologicznej dla jakości życia człowieka, pokazywano osiągnięcia w dziedzinie ochrony zasobów przyrodniczych, zachęcano do przeciwdziałania utracie różnorodności biologicznej. To jednak okazało się niewystarczające i ONZ ogłosiła całą dekadę 2011–2020 Dekadą Różnorodności Biologicznej pod hasłem „Living in harmony with nature” (Żyjąc w zgodzie z przyrodą), by kontynuować zwracanie uwagi na potrzebę ochrony różnorodności biologicznej.

Przykładanie tak wielkiej wagi do ochrony różnorodności biologicznej wymuszane jest przez to, że w wieku XX i w pierwszej dekadzie wieku XXI naturalne skądinąd procesy wymierania gatunków i kurczenia się zasięgów ich występowania niezwykle przyspieszyły w wyniku działalności człowieka. Powodowane przez nie negatywne zmiany zagrażają w wielu miejscach stabilności ekosystemów, grożą zanikaniem cennych siedlisk przyrodniczych i gatunków, a ponadto mogą znacznie ograniczać możliwości rozwoju tych dziedzin gospodarki, które w sposób bezpośredni korzystają z zasobów przyrody.

Takie działania są wciąż konieczne, i to na całym świecie. Na przykład z ogólnopolskiego badania *Stan świadomości i postaw mieszkańców Polski wobec utraty różnorodności biologicznej** wykonanego w 2010 r. wynika, że termin „różnorodność biologiczna” nie jest powszechnie znany i rozumiany. Tylko 19% Polaków deklaruowało, że się z nim zetknęło. Jednak 27% ankietowanych rozumiało go mniej więcej poprawnie. Z terminem „utrata różnorodności biologicznej” zetknęło się 20% respondentów, a zdecydowana większość Polaków uznaje utratę różnorodności biologicznej za problem istotny, ale nie jako dotyczący ich bezpośrednio, osobiście. Przyczyny i skutki utraty różnorodności biologicznej okazały się również słabo znane. Trudno więc liczyć na bardziej aktywny udział społeczny w ochronie przyrody. Potwierdza to kolejny wynik – około 60% badanych uznało ochronę różnorodności biologicznej za domenę władz centralnych; nie dostrzega się natomiast roli władz lokalnych i samych obywateli.

* Badanie na zamówienie Ministerstwa Środowiska wykonała firma MillwardBrown SMG/KRC.

Czym jest zatem różnorodność biologiczna (często skrótowo, ale niepoprawnie nazywana bioróżnorodnością za angielskim terminem *biodiversity*, chociaż w aktach prawnych występuje termin *biological diversity*)? Definiuje się ją różnie. Zapewne najważniejsza jest definicja zamieszczona w *Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzonej w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r.*, czyli w czasie konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i rozwój”, nazwanej później I Szczytem Ziemi. Konwencja jest najważniejszym międzynarodowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony przyrody. Polska, tak jak i Unia Europejska (jako odrębny podmiot prawny) oraz większość państw świata są jej sygnatariuszami, mają więc obowiązek przestrzegania jej zapisów. W tekście Konwencji zapisano:

„Różnorodność biologiczna” – oznacza zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, inter alia, z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są one częścią. Dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami.

Tę definicję można – a niekiedy należy – uszczegółowić, wyjaśnić i rozwinąć, by była bardziej zrozumiała, by ludzi działających w różnych sektorach zachęcała do działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej. Wiele osób intuicyjnie wyczuwa, do czego ten termin się odnosi, ale to rozumienie nie obejmuje wszystkich aspektów różnorodności biologicznej. Często zapomina się o poziomie genetycznym, o znaczeniu zróżnicowania materiału genetycznego w obrębie populacji gatunku (to jest „różnorodność w obrębie gatunku” z cytowanej wyżej definicji). Bez tego trudno zrozumieć wagę ochrony korytarzy ekologicznych umożliwiających wędrówki zwierząt, zwłaszcza w okresie rozrodu. Łatwiejszy do zrozumienia jest poziom zróżnicowania gatunkowego (wielkość gatunków występujących na danym obszarze), podobnie jak poziom ekosystemowy (zróżnicowanie zespołów gatunków, z których każdy jest w jakiś sposób związany z innymi gatunkami zajmującymi ten sam obszar o charakterystycznych cechach). Czwarty jest poziom krajobrazowy, co wiąże się ze zróżnicowaniem ekosystemowym, ale i z działalnością człowieka.

Coraz częściej używa się terminu „różnorodność biologiczna”, w kontekście ochrony przyrody. Termin „ochrona różnorodności biologicznej” staje się synonimem znanego wszystkim terminu „ochrona przyrody”. Widoczne jest tu najpowszechniejsze rozumienie wieloznacznego terminu „przyroda” oznaczającego ożywioną część środowiska – roślin, zwierząt, grzybów i niezliczonych innych drobnych organizmów. W takim sensie „przyroda” występuje w serii broszur poświęconych różnorodności biologicznej: „Przyroda – Obywatele – Rozwój”.

Ochrona różnorodności biologicznej, czyli całego zróżnicowania przyrody żywej na wszystkich poziomach jej organizacji oraz ochrona georóżnorodności (wartościowych elementów przyrody nieożywionej) to podstawy nowoczesnego podejścia do ochrony przyrody. W ramach tego nowego podejścia chroni się nie tylko zagrożone i unikatowe elementy

przyrody, ale również te typowe, charakterystyczne dla poszczególnych regionów biogeograficznych i mniejszych obszarów w ich obrębie. Ochrona pełnego zróżnicowania zasobów przyrodniczych znacznie wzbogaciła ochronę konserwatorską, która obejmuje przede wszystkim miejsca i elementy przyrody uznawane za ważne i cenne ze względu na swą unikatowość – rzadko występujące, najbardziej zbliżone do naturalnych ekosystemy oraz najbardziej okazałe twory przyrody, zarówno ożywionej, jak i nieożywionej.

Dostrzeżenie skali nieznamości zagadnień – a nawet terminu – różnorodności biologicznej skłoniło Instytut na rzecz Ekorozwoju do przygotowania i wydania serii broszur pod wspólnym tytułem „Przyroda – Obywatele – Rozwój”. Mają one pokazać różne aspekty ochrony różnorodności biologicznej – zwłaszcza jej znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki i życia codziennego. Poszczególne broszury tematycznie odnoszą się do wybranych dziedzin ludzkiej działalności mających wpływ na różnorodność biologiczną. Podsumowanie każdej z broszur kończy seria pytań, które mają pobudzić do refleksji nad jej treścią oraz zachęcić do dyskusji z innymi osobami na tematy w niej poruszane. Na końcu każdej publikacji zamieszczono krótkie informacje o treści pozostałych broszur z tej serii.

Seria „Przyroda – Obywatele – Rozwój” składa się z następujących siedmiu broszur:

- Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej
- Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej
- Wody a różnorodność biologiczna
- Zagrożenia dla różnorodności biologicznej
- Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej
- Turystyka a różnorodność biologiczna
- Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej.

Cele udostępnianej czytelnikom serii wydawniczej to:

- przekazanie w przystępnej formie rzetelnych informacji o: podstawach prawnych ochrony różnorodności biologicznej i zarządzaniu nią, relacjach pomiędzy różnorodnością biologiczną a zrównoważonym rozwojem, turystyką i gospodarką wodną, a także o zagrożeniach dla różnorodności biologicznej oraz możliwościach udziału społecznego w jej ochronie;
- merytoryczne wsparcie partycypacji społecznej w przeciwdziałaniu utracie zasobów różnorodności biologicznej;
- upowszechnienie wiedzy o polityce, formach i instrumentach ochrony różnorodności biologicznej w Polsce i Europie, zwłaszcza w społecznościach lokalnych i regionalnych na obszarach Natura 2000;
- przygotowanie materiałów edukacyjnych przydatnych instytucjom, organizacjom i osobom zainteresowanym ochroną różnorodności biologicznej oraz podnoszeniem poziomu świadomości ekologicznej obywateli.

Upowszechnianie wiedzy o różnorodności biologicznej, w tym o służącej jej zachowaniu sieci Natura 2000, wydaje się ważne nie tylko z powodu stale postępującej jej degradacji, ale szczególnie ze względu na to, że degradacja będzie się nasilała z powodu zmian klimatu. Owe zmiany będą wpływać na zakłócenia funkcji ekosystemów, które decydują o funkcjonowaniu wielu dziedzin gospodarki i o jakości życia ludzi. Wiedza o negatywnych oddziaływaniach na różnorodność biologiczną – nawet spodziewanych dopiero w odległej przyszłości – oraz o możliwościach ich minimalizowania powinna być powszechniejsza, szczególnie w regionach cennych przyrodniczo, a obywatele powinni czuć odpowiedzialność za stan zasobów przyrodniczych, które wykorzystują.

Adresatami broszur są:

- pozarządowe organizacje ekologiczne – przede wszystkim organizacje działające w dziedzinie ochrony przyrody oraz organizacje uczestniczące w projektach realizowanych z udziałem przedstawicieli sektora turystycznego, a także lokalne grupy działania (LGD),
- centra edukacji ekologicznej i ośrodki doradztwa rolniczego, które stykają się z zagadnieniami ochrony przyrody,
- ośrodki kształcenia nauczycieli, nauczyciele szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, wykładowcy szkół wyższych, zwłaszcza na kierunkach związanych z turystyką i rekreacją, rozwojem obszarów wiejskich, ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem,
- związki i stowarzyszenia organizatorów turystyki, regionalne i lokalne organizacje turystyczne, stowarzyszenia kwaterodawców wiejskich, instytucje biorące udział w strategicznym planowaniu rozwoju turystyki na poziomie kraju i regionów,
- przedstawiciele samorządów lokalnych (zwłaszcza z regionów o wysokich walorach przyrodniczych),
- związki i stowarzyszenia właścicieli gospodarstw rybackich i stawów rybnych,
- rolnicy i leśnicy (szczególnie z terenów nadwodnych oraz cennych przyrodniczo), a także instytucje doradcze z tych sektorów.

Instytut na rzecz Ekorozwoju

WSTĘP

W każdej broszurze z serii „Przyroda – Obywatele – Rozwój” w centrum uwagi znajduje się różnorodność biologiczna, ale każda dotyczy innych aspektów tej różnorodności. Niniejszą broszurę poświęcono działaniom człowieka koniecznym do efektywnej ochrony różnorodności biologicznej. Wraz z koniecznością ochrony różnorodności biologicznej pojawiają się nowe kategorie konfliktów interesów i nowe wyzwania, wynikające zarówno z norm prawnych, jak i zobowiązań o charakterze etycznym. Pojawiają się także pytania związane z ochroną tych interesów (np. prawa własności indywidualnej i własności wspólnej, jaką stanowi różnorodność biologiczna). Te zagadnienia poruszono w pierwszej części, zatytułowanej *Společné aspekty ochrany różnorodności biologicznej*.

Cześć druga, *Partycypacja społeczna w ochronie różnorodności biologicznej*, odnosi się do udziału społeczeństwa (czyli każdego z nas) w tworzeniu warunków sprzyjających ochronie różnorodności biologicznej. Od społecznej świadomości i aktywności zależy bardzo dużo. Świadoma aktywność powinna oczywiście przekładać się na indywidualne zachowania względem przyrody. Istnieją jednak instrumenty pozwalające podnieść efektywność ochrony lub rozszerzyć obszar działania osób, organizacji i instytucji. Takie działania wymagają wysiłku, a źródłem siły i energii jest poczucie ochrony wspólnej wartości, jaką jest różnorodność biologiczna.

Poruszone w broszurze zagadnienia mają jeszcze jedną charakterystyczną cechę: ukazują wielowątkowy związek ochrony różnorodności biologicznej ze zrównoważonym rozwojem. Nie tylko dlatego, że ochrona różnorodności biologicznej jest czynnikiem zrównoważonego rozwoju; także dlatego, że jej realizacja składa się z wielu elementów, które są czynnikami zrównoważenia. Z tego punktu widzenia ochrona różnorodności biologicznej staje się kluczowym wyznacznikiem zrównoważonego rozwoju.

CZĘŚĆ I. SPOŁECZNE ASPEKTY OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Sam człowiek jest głównym użytkownikiem bioróżnorodności, jest jednak także główną przyczyną jej zanikania.

*Z opinii Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w sprawie kampanii UE na rzecz ochrony bioróżnorodności: stanowisko i wkład społeczeństwa obywatelskiego.
Bruksela 18.05.2006.*

1. DLACZEGO NALEŻY CHRONIĆ RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNĄ?

Przegląd choćby części bogatej literatury przedstawiającej stosunek społeczeństw do różnorodności biologicznej wydaje się wskazywać na zrozumienie wagi jej ochrony. Wydawać by się mogło, że świat jest zmobilizowany do działań. A jednak efekt końcowy tych działań jest niezadowolający: nie dość, że nie zahamowano utraty różnorodności, to ciągle odnotowuje się straty, mimo że coraz więcej środowisk angażuje się bezpośrednio lub pośrednio w ochronę przyrody.

Obecne podejście do ochrony różnorodności biologicznej cechuje szeroki zakres motywów i celów. Mają one charakter:

- emocjonalno-estetyczny – aby móc podziwiać piękno i dzikość przyrody oraz zachować ją, traktując przyrodę jako wartości samą w sobie;
- przyrodniczo-naukowy – aby badać przyrodę, jej strukturę i funkcjonowanie w celach naukowych i dla tworzenia podstaw jej ochrony;
- społeczny – by zachować ciekawe miejsca w celu spędzania w nich czasu wolnego, by można było wypoczywać w otoczeniu pięknej przyrody lub polepszyć stan zdrowia;
- gospodarczy – by poznawać cechy i właściwości użytkowe przyrody i zachować na przyszłość niektóre surowce (np. do produkcji leków);
- historyczno-naukowy – by zachować jak najwięcej dla następnych pokoleń, by i im przyroda mogła służyć w różny sposób i by możliwe było jej podziwianie i badanie.

Ochrona przyrody jest więc domeną przede wszystkim:

- przyrodników-naukowców, którzy badają przyrodę;
- przyrodników-urzędników, którzy prowadzą działania ochronne w ramach formalnie powołanych form ochrony przyrody lub nadzorują takie działania;
- przyrodników-nauczycieli, którzy szerzą wiedzę o ochronie przyrody, kształtują wrażliwość uczniów na jej piękno i wartość;
- przyrodników skupionych w organizacjach pozarządowych prowadzących kampanie na rzecz ochrony przyrody (w tym kampanie edukacyjne), obserwacje przyrody i działania ochronne w terenie.

Nie można oczywiście pominąć najważniejszej, liczącej miliony osób, grupy miłośników przyrody. To takie osoby wspierają działania wymienionych wyżej grup, nadają tym działaniom charakter społeczny przez określanie oczekiwań oraz domaganie się respektowania praw swoich i przyrody. To one płacą podatki, oferują pomoc w formie pracy i środków finansowych, sprzeciwiają się działaniom niezgodnym z ich wiarą i przekonaniami. W takich działaniach pojedyncze osoby i organizacje odwołują się do regulacji prawnych, ustanowionych norm; do takich regulacji należy *Konwencja o różnorodności biologicznej*.

2. KONWENCJA O RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Bodźcem do rozwoju polityki międzynarodowej w dziedzinie ochrony środowiska stały się w 1968 r. obrady XXIII Sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Raport Sekretarza Generalnego Sithu U Thanta *Człowiek i jego środowisko* (ang. *The problems of human environment*) po raz

pierwszy w historii ludzkości zwrócił uwagę na to, że pojawił się ogólnoświatowy kryzys wywołany zniszczeniem środowiska przyrodniczego, dotyczący zarówno krajów bogatych, jak i biednych. Reakcją na raport były umowy i inne porozumienia międzynarodowe mające na celu ochronę przyrody. Większość z nich miała sprecyzowany, zawężony obszar zainteresowania. Z czasem stało się oczywiste, że takie „sektorowe” działania nie będą skuteczne, że potrzeba globalnego, całościowego spojrzenia na środowisko.

Po kilku latach prac i negocjacji, 22 maja 1992 r., w Nairobi przyjęto tekst konwencji międzynarodowej, który wyłożono do podpisu podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i Rozwój”, pierwszego tzw. Szczytu Ziemi. Jej pełna nazwa to *Konwencja o różnorodności biologicznej, sporządzona w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r.*¹. Podpisało ją wówczas 167 państw, (w tym Polska²) spośród 172 uczestniczących w Konferencji. Obowiązującym prawem międzynarodowym Konwencja stała się 29 grudnia 1993 roku. Obecnie stronami Konwencji są 193 kraje³.

Konwencja o różnorodności biologicznej zasadniczo zmieniła rozumienie, zakres, metody i potrzeby ochrony przyrody. Jest adresowana do administracji rządowych, organizacji regionalnych, międzynarodowych i pozarządowych, do sektora prywatnego, społeczności lokalnych. To dokument-apel do dobrych intencji rządów oraz – a może zwłaszcza – do sfer gospodarczych, o ochronę środowiska, o rozsądną eksploatację zasobów.

Konwencja zaproponowała swoisty kompromis między bogatymi a biednymi państwami – stronami Konwencji w dziedzinie dostępu do zasobów genetycznych, pozostawiając im decyzje dotyczące sposobu rozwiązania tej kwestii. Kompromisowe rozwiązanie nie ograniczyło jednak wyłącznie eksploatacji, ponieważ oprócz własności zasobów problemem była kwestia przepływu technologii z krajów wyżej rozwiniętych do słabiej rozwiniętych. Innym rozwiązaniem kompromisowym było uznanie prawa do własności intelektualnej, którego realizacja nie może stać w sprzeczności z celami ochrony różnorodności biologicznej.

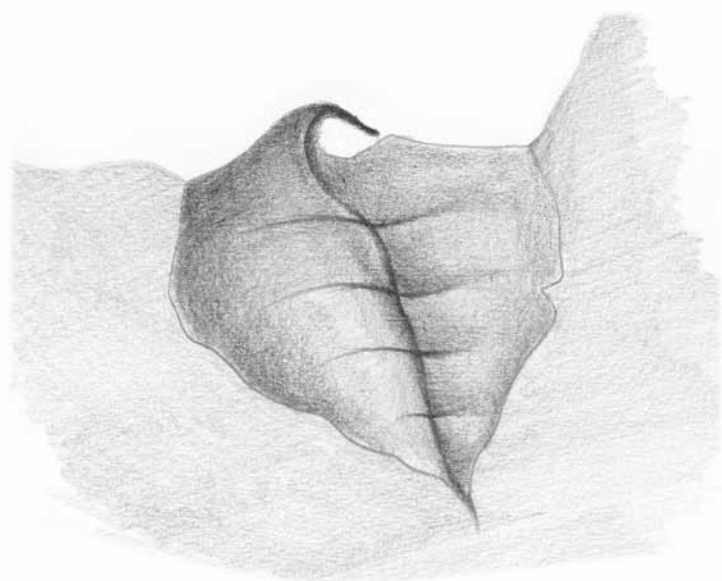
Toczono również spór wokół mechanizmów finansowych, który z oczywistych względów znalazł się w centrum uwagi. Kraje biedne szukały nowych mechanizmów, rozszerzających już istniejący system. W rezultacie udało się pogodzić stanowiska, utrzymując rolę mechanizmu finansowego Global Environmental Facility (GEF).

¹ Obszernie omówiono Konwencję w broszurach „Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej” oraz „Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej”; tutaj znajdują się jedynie podstawowe informacje oraz omówienie aspektów związanych z głównym tematem broszury.

² Dz.U. z 2002 r. nr 184, poz. 1532.

³ <http://www.cbd.int/convention/parties/list/>

Wraz z podpisaniem Konwencji utrata różnorodności biologicznej przestała być jedynie faktem naukowym i problemem naukowców. Różnorodność biologiczna dołączyła do tej grupy zagadnień, w których uwidacznia się ogromny wpływ człowieka na zachodzące zmiany. Ta świadomość przesunęła problem z obserwacji naukowych ku polityce: wielowątkowej, na różnych szczeblach – od międzynarodowej do lokalnej.

Oceny skuteczności Konwencji po dwóch dekadach od jej przyjęcia są różne – z jednej strony formułuje się obawy o brak możliwości skutecznego egzekwowania zobowiązań rządów, z drugiej – dostrzega się jej rolę w zmianie postrzegania całego spektrum problemów ochrony środowiska. Sekretarz Generalny Konwencji na zarzut, że społeczeństwo obywatelskie krytycznie odnosi się do braku w niej konkretnych zobowiązań skierowanych do rządów, odpowiada: *Oceny są różne. Część osób chciałaby widzieć w Konwencji instrument fiskalny i wymierzający kary krajom, które nie realizują traktatu. Ale przecież musimy zrozumieć, że Konwencja promuje zmianę paradygmatu – promujemy kulturową zmianę naszego stosunku do przyrody. To oczywiście wymaga czasu i w zasadzie dotyczy odpowiedzialności na poziomie krajowym. Konwencja promuje ten proces i powinna wspierać państwa we wdrażaniu zobowiązań*⁴.

Odpowiedź ta, udzielona w maju 2012 r., odzwierciedla rzeczywiste relacje między oczekiwaniami części społeczeństwa, by wymóc formalnie na rządach większą odpowiedzialność

⁴ *Fewer decisions, more implementation. Exclusive interview with Bráulio Ferreira de Souza Dias, CBD Executive Secretary. Square Brackets (CBD Newsletter), May 2012.*

za ochronę różnorodności biologicznej, a realną możliwością oddziaływania instytucji zbudowanych przez Konwencję w okresie jej 20-letniego funkcjonowania.

Ochrony różnorodności biologicznej nie pozostawiono jedynie sferom rządowym. Niemal w każdym działaniu na rzecz zachowania bogactwa przyrody odnajduje się wyraźny ślad obecności organizacji pozarządowych. Prawo udziału w wielostronnych negocjacjach stało się ważne dla silnych, zasobnych, dobrze poinformowanych organizacji pozarządowych, przede wszystkim tych z krajów bogatych, w przeciwieństwie do wywodzących się z krajów biednych. Niemniej jednak dla organizacji ekologicznych zagadnienia różnorodności biologicznej raczej nie były przedmiotem zasadniczych napięć.

Organizacje, zwłaszcza ekologiczne, stały się uczestnikami procesu negocyjnego, będąc konstruktywnie czujnymi wobec zagadnień wartości i niezaspokojonych potrzeb.

3. CZY RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA JEST DOBREM PUBLICZNYM?

Odpowiedź na pytanie postawione w tytule brzmi: tak, i to w skali globalnej, gdyż globalne dobra publiczne to takie dobra, które są uniwersalne, niezbędne wszystkim krajom, grupom ludzi i pokoleniom. Są to m.in.: tlen atmosferyczny, węgiel zawarty w roślinności i glebie (istotny w zapobieganiu zmianom klimatu), woda, a także bezpieczna żywność. Jest to zatem również ogół organizmów ze swoją różnorodnością (genetyczną, gatunkową, ekosystemową i krajobrazową).

Dobra publiczne, w tym zwłaszcza usługi świadczone przez ekosystemy, są jednakowo ważne dla wszystkich ludzi, warunkując ich życie i zdrowie, zatem ze względu na uniwersalny, przekrojowy charakter wymagają uniwersalnej ochrony. Dotyczy to również różnorodności biologicznej. Poszczególne elementy zasobów biologicznych są wykorzystywane w różny sposób i przez różne podmioty. Z jednej strony są wykorzystywane gospodarczo, jako surowiec lub produkt; niekiedy służą nawet zaspakajaniu potrzeb religijnych. Z drugiej strony wykorzystuje się je w szerszym zakresie, bo dostarczają usług ekosystemowych, chronią przed naturalnymi zagrożeniami, regulują klimat, spowalniają erozję gleby; mają także walory rekreacyjne i estetyczne.

W pierwszym przypadku zasoby biologiczne mają ewidentnie wartość ekonomiczną. Są jednak własnością różnych podmiotów (decydujących o ich wykorzystaniu):

- osób – np. właściciel lasu staje się (na prawnie określonych zasadach) dysponentem materiału drzewnego, runa leśnego itd.;
- przedsiębiorców – np. mających prawo do dysponowania określoną odmianą roślin;
- państwa – do którego należą zasoby żywe wód płynących, lasy (u nas zarządzane przez Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe) czy leśny materiał rozmnożeniowy;

- społeczności – właścicieli np. lasów komunalnych;
- ludzkości – której wspólnym dziedzictwem są np. zasoby żywe mórz i oceanów czy świat organiczny Antarktydy;
- nikogo – np. rój pszczół.

Równocześnie z tych dóbr pragną korzystać zarówno osoby fizyczne (jednostki), jak i przedsiębiorcy czy grupy społeczne uzależnione od danego komponentu różnorodności biologicznej (np. tradycyjne społeczności indiańskie, rolnicy). Różnorodność biologiczna jako dobro o zasięgu uniwersalnym jest więc dobrem publicznym, czyli takim, którego elementy są użytkowane powszechnie (aczkolwiek wymaga to spełnienia pewnych warunków). Takie dobra nie mogą być pozostawione swobodnemu wykorzystaniu ogółu. Dlaczego? Ponieważ swoboda użytkowania zasobów wspólnych powoduje, że ich użytkownicy nadmiernie eksploatują to, co stanowi własność ogółu, a zatem jest własnością „niczyją”. Bardzo dobrą tego ilustracją jest tzw. tragedia wspólnego pastwiska: gdy do stada krów pasących się na wspólnym pastwisku każdy rolnik „po cichu” doda jedną krowę, to skutkiem będzie zniszczenie pastwiska i utrata dochodów wszystkich rolników⁵.

Ograniczenie w użytkowaniu zasobów biologicznych może mieć różną skalę i zasięg – czasem użytkowanie jest dozwolone z mocy prawa każdemu i bezpłatnie (np. zbieranie runa leśnego na potrzeby osobiste w lasach państwowych), w innym wypadku wymaga wniesienia opłaty (np. za wstęp do parku narodowego), niekiedy jest dozwolone tylko w pewnych terminach (np. pozyskiwanie okazów roślin objętych częściową ochroną gatunkową).

Silniejszy reżim ochronny dotyczy tych komponentów zasobów biologicznych, które są uznane za strategiczne; w Polsce obowiązuje np. zakaz sprzedaży uznanych za zasoby strategiczne gruntów pokrytych lasami pozostających w zarządzie PGL Lasy Państwowe, a stanowiących własność Skarbu Państwa. Taki reżim dotyczy również zasobów rzadkich i cennych, z czego wynika np. obowiązek uzyskania zezwolenia na usuwanie drzew i krzewów, zezwolenia na odstępowanie od zakazów obowiązujących w parku narodowym czy rezerwacie przyrody (m.in. na usuwanie roślinności i pozyskiwanie okazów roślin i zwierząt). Wprowadzane są także całkowite zakazy, za których złamanie grożą sankcje karne; np. zabronione jest pozyskiwanie okazów gatunków roślin i zwierząt objętych całkowitą ochroną gatunkową.

Inną kategorię ograniczeń związanych z gospodarowaniem zasobami biologicznymi stanowią prawa własności intelektualnej, w tym te związane z nowymi odmianami roślin uprawnych czy organizmami modyfikowanymi genetycznie (ang. *genetically modified organisms* – GMO). Takie zasoby nie należą do dóbr publicznych.

⁵ Hardin G., *The tragedy of the Commons*. Science 1968, 162; tekst omówiony w: Brodecka-Chamera A., *Tragedia zasobów wspólnych*. Gdańskie Studia Prawnicze, t. XXV, 2011.

Zarządzanie dobrem wspólnym jest trudnym zagadnieniem, skupiającym uwagę wielu badaczy i analityków. Oprócz wspomnianej już tragedii wspólnego pastwiska ilustruje je gra nazywana powszechnie dylematem więźnia. Pokazuje ona, jak brak komunikacji i zabieganie o własne interesy szkodzi interesowi wspólnemu: dwaj więźniowie oskarżają się wzajemnie o popełnienie przestępstwa, a ich dylemat dotyczy pytania: jak postąpić, by uzyskać najlepszy z punktu widzenia ich indywidualnych interesów wyrok.

Obie opisywane sytuacje (dotyczące wspólnego pastwiska i dylematu więźnia) pokazują, jak – wydawałoby się – racjonalne, podyktowane własnym interesem działanie może doprowadzić do uzyskania niekorzystnych rezultatów dla dobra wspólnego, a w konsekwencji dla siebie i innych. W odniesieniu do środowiska niekorzystnym rezultatem jest jego degradacja. W Polsce możliwość przeciwdziałania takim sytuacjom przypisuje się państwu (Skarbowi Państwa, PGL Lasy Państwowe) lub prywatnym właścicielom, gwarantującym efektywne zarządzanie i dbałość o posiadane dobro.

Ciekawy punkt widzenia, ważny dla reżimu prawnego tworzonego dla ochrony różnorodności biologicznej, przedstawia koncepcja stawiająca na możliwość zarządzania dobrami wspólnymi przez lokalne wspólnoty wykorzystujące własne rozwiązania instytucjonalne⁶. Koncepcję opracowano na podstawie wieloletnich badań prowadzonych wśród różnych społeczności. „Lokalni pasterze” najlepiej wiedzą, jak zarządzać pastwiskiem, by nikt nie poniósł straty. Oni „rozumieją” zasób: jego specyfikę i zróżnicowanie, zmienność sezonową, wielkość.

Dobro wspólne (które w tej części broszury zajmuje stosunkowo dużo miejsca) leży u podstaw współczesnego podejścia do ochrony różnorodności biologicznej. Podejścia do tego zagadnienia mogą być jak widać różne i trudno jest znaleźć uniwersalne – przy uniwersalnym znaczeniu różnorodności biologicznej. Być może zasada „Na każdym mieszkańcu Ziemi spoczywa obowiązek dbałości o przyrodę” jest jedyną mogącą łączyć wysiłki w celu ochrony wartości wspólnej, tak ważnej dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Prawo daje obywatelom wiele instrumentów umożliwiających skuteczne działanie na rzecz ochrony różnorodności biologicznej, w tym wyboru sposobu zarządzania nią oraz wyboru instrumentów interwencyjnych w przypadkach naruszania zasad korzystania z zasobów biologicznych jako dobra wspólnego. Z tych praw można korzystać zarówno indywidualnie, jak i za pośrednictwem organizacji społecznych, zwłaszcza ekologicznych⁷.

⁶ Żyła P., *Elinor Ostrom – ekologiczna noblistka z ekonomii*. Miesięcznik „Dzikie Życie”, 2011, nr 3/201; <http://pracownia.org.pl/dzikie-zycie-numery-archiwalne,2301,article,5275>

⁷ Więcej o tym: w części II oraz w broszurze „Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej”, a w odniesieniu do wód – w broszurze „Wody a różnorodność biologiczna”.

4. SIŁA NACISKU I WKŁAD EKSPERCKI ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH W REALIZACJĘ POSTANOWIEŃ KONWENCJI O RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Podczas wielostronnych negocjacji organizacje pozarządowe (ang. *non-governmental organizations* – NGO) i inne organizacje społeczeństwa obywatelskiego, m.in. delegacje lobbystów, pośrednio i bezpośrednio oddziałują na negocjujące strony poprzez media, upowszechnianie raportów czy stanowisk, imprezy towarzyszące⁸.

Praktyka szerokiego udziału organizacji pozarządowych stała się standardem w wielostronnych negocjacjach środowiskowych. Otwiera to organizacjom dostęp do materiałów, udziału w konferencjach przygotowawczych, opracowywania stanowisk i lobbingu w wielostronnych negocjacjach, również tych związanych z *Konwencją o różnorodności biologicznej*.

Konwencja była zawsze otwarta i aktywna⁹ w relacjach z organizacjami pozarządowymi i ze społecznościami, jak stwierdził Sekretarz Generalny¹⁰. Co ciekawe, w ocenach roli organizacji pozarządowych można dostrzec ważne stwierdzenie: stanowią one pomost między społecznościami lokalnymi a instytucjami globalnymi, w wypadku Konwencji – z ONZ-em. Potwierdza się, że dzięki tym organizacjom ludność może przedstawić swoje lokalne problemy. W wielu analitycznych opracowaniach podkreśla się, że bez udziału ekspertów z pozarządowych organizacji końcowe efekty negocjacji byłyby skromniejsze¹¹.

W Rio w 1992 r. było jasne, że zrównoważonego rozwoju nie osiągnie się bez udziału organizacji społecznych prezentujących problemy równości kobiet i mężczyzn, związków zawodowych, biznesu, rolników, organizacji ekologicznych, władz i społeczności lokalnych, naukowców.

Model udziału społecznego w negocjacjach i procesach decyzyjnych w odniesieniu do zrównoważonego rozwoju i ochrony różnorodności biologicznej jest od Rio rozwijany konsekwentnie.

⁸ Na przykład podczas konferencji w Rio de Janeiro w 1992 r., na której przecież przedstawiono do podpisania tekst *Konwencji o różnorodności biologicznej*, to właśnie około 30 tys. osób reprezentujących organizacje pozarządowe i inne organizacje społeczeństwa obywatelskiego oraz organizacje skupiające lokalnych działaczy i organizacje kobiece uczestniczyło w Global Forum – wydarzeniu równoległym do oficjalnej konferencji. W ten sposób starano się oddziaływać na stanowisko oficjalnych delegacji.

⁹ Konwencja jest nie tylko ważnym, przyjętym pod auspicjami ONZ dokumentem; jest traktowana jako instytucja, choć formalnie instytucją jest Sekretariat Konwencji zlokalizowany w Montrealu (Kanada), a instytucjonalnie związany z Programem Narodów Zjednoczonych ds. Środowiska (UNEP).

¹⁰ *Fewer decisions, more implementation...* op.cit.

¹¹ Elliott L., *The Global Politics of the Environment: Second Edition*. New York 2004.

Organizacje społeczne dysponują wiedzą; mają doświadczenie zdobyte dzięki pełnieniu różnych funkcji, monitorowaniu stanu różnorodności biologicznej i ekosystemów; mają rozeznanie w trendach gospodarczych i społecznych. To dlatego przedstawiciele organizacji są zapraszani do uczestnictwa w pracach wielu instytucji, w tym Intergovernmental Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES)¹². To jest źródłem znaczenia w oddziaływaniu na politykę ekologiczną Unii wielkich organizacji ekologicznych, z którymi są związane miliony mieszkańców Europy: Friends of the Earth Europe (FOEE), Birdlife International, European Environmental Bureau (EEB) i WWF.

4.1. Różnorodność biologiczna a ubóstwo

Ubóstwo jest problemem globalnym. Jego wyeliminowanie, a nawet tylko radykalne zmniejszenie jako zjawiska o dużej skali, jest przedmiotem stałej troski wielu instytucji międzynarodowych i krajowych, organizacji społecznych, stowarzyszeń biznesowych. Wyeliminowanie ubóstwa jest jednym z Milenijnych Celów Rozwoju, przyjętych przez przywódców państw podczas Zgromadzenia Ogólnego ONZ w 2000 roku.

Ubóstwo jest wynikiem nierównej dystrybucji żywności, roli gospodarczej i siły politycznej. Szukając związków między możliwością zmniejszenia ubóstwa a eksploatacją ekosyste-

¹² Międzyrządowa Platforma na rzecz różnorodności biologicznej i funkcji ekosystemów: <http://www.ipbes.net/>

mów, należy zbadać, kto odnosi korzyści z tej eksploatacji, kto nie ma żadnych korzyści, a w kogo uderza degradacja ekosystemów¹³.

Na tym tle interesujące wydają się poprzedzające Konferencję Stron Konwencji o różnorodności biologicznej w Nagoi dyskusje, prowadzone zwłaszcza w roku 2010, o związkach ubóstwa i biedy z różnorodnością biologiczną i znaczeniem w tych relacjach usług ekosystemowych. Towarzyszy tej dyskusji dosyć bogata literatura, w której przedstawia się przykłady (bardzo często czynią to organizacje społeczne) zmniejszania skali ubóstwa lub nawet próby wychodzenia z niego dzięki wykorzystywaniu różnorodności biologicznej (np. ekoturystyka, lokalnie prowadzona gospodarka leśna, ochrona przyrody). W roku 2010, ogłoszonym przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Rokiem Różnorodności Biologicznej, przesłanie Międzynarodowego Dnia Różnorodności Biologicznej (22 maja) brzmiało: „Bioróżnorodność dla rozwoju i pokonania ubóstwa”.

Połączenie ochrony ekosystemów z programami przeciwdziałania ubóstwu świadczy o tym, w jaki sposób społeczność globalna spaja różne dziedziny i postrzega relacje między nimi, wzmacniając w ten sposób skuteczność działań i szukając dla nich coraz szerszego poparcia.

Można przyjąć, że negatywne skutki wymierania gatunków będą odczuwane przez wszystkie społeczeństwa, ale najbardziej ucierpią najubożsi mieszkańcy krajów, w których proces ten przybrał dużą skalę. Na świecie około 70% ubogich zamieszkuje tereny wiejskie. Są oni zależni od zasobów biologicznych, różnorodność biologiczna ma zatem bezpośredni wpływ na ich warunki życiowe. Z tego powodu w 2002 r. przywódcy światowi postanowili znacząco zredukować tempo utraty różnorodności biologicznej do 2010 roku. Zadanie to zapisano w Milenijnych Celach Rozwoju.

Ocenia się, że w Unii Europejskiej 14,6 mln miejsc pracy (7% rynku pracy) wiąże się bezpośrednio z ochroną różnorodności biologicznej. W krajach biednych jest to 927 mln, co stanowi w nich około 35% rynku pracy¹⁴.

Z różnorodnością biologiczną związane są tzw. zielone miejsca pracy (w ochronie różnorodności, zarządzaniu prośrodowiskowym), a zatem te, które są przyszłościowe. Wiele milionów miejsc pracy tworzy zrównoważona gospodarka leśna, widoczna staje się rosnąca rola zatrudnienia w rolnictwie ekologicznym. Zdarzają się jednak przypadki utraty miejsc pracy w sektorach zależnych od zasobów biologicznych, co jest zwykle dowodem, że za-

¹³ Tekelenburg A., ten Brink B.J.E., Witmer M.C.H., *How do biodiversity and poverty relate? An explorative study*. Netherlands Environmental Assessment Agency, Bilthoven, October 2009.

¹⁴ Sánchez A.B., Titimu L.M., *Ecosystems, economy and employment*. Square Brackets (CBD Newsletter) No 10, July 2012.

rażanie ochroną różnorodności biologicznej było niewłaściwe. Oczywiście w niektórych sektorach (rybołówstwo, rolnictwo) zastępowalność takich zasobów jest niska, ale należy poszukiwać ich alternatyw w wielu innych sektorach wykorzystujących zasoby naturalne, aby utrzymywać miejsca pracy, nie powodując przy tym ubytków w różnorodności biologicznej. Zaleca się, by polityki rządowe stwarzały warunki do tworzenia przyjaznych różnorodności biologicznej miejsc pracy. To również kwestia szkoleń i partycypacji w dialogu na temat modelu ekonomicznego uwzględniającego ochronę różnorodności biologicznej i zrównoważone wykorzystywanie zasobów.

W ograniczaniu ubóstwa przez działania na rzecz ochrony różnorodności biologicznej dużą rolę ma do odegrania społeczeństwo obywatelskie. Związki zawodowe – ważny element społeczeństwa obywatelskiego – mogą naciskać na rządy i zarządzających przedsiębiorstwami, by prowadziły politykę ochrony różnorodności biologicznej w przedsiębiorstwach działających w ośrodkach miejskich i na terenach wiejskich. One też mogą szkolić pracowników, zwracając im uwagę na znaczenie różnorodności biologicznej dla jakości życia, mogą także zabiegać o ochronę walorów przyrodniczych dla celów rekreacyjnych pracowników.

Odpowiedź central związkowych na takie oczekiwanie jest pozytywna. Przykład to International Trade Union Confederation (ITUC), która reprezentuje 301 narodowych organizacji związkowych ze 151 krajów. W jednym ze swych dokumentów przygotowanych na konferencję w Nagoi ITUC stwierdza, że jest przekonana o potrzebie promocji ambitnego podejścia do ochrony różnorodności biologicznej, aby zapewnić spójność z eliminowaniem ubóstwa, promocją przyzwoitych miejsc pracy i demokratycznego podejmowania decyzji¹⁵.

Nie mniej istotnym partnerem w działaniach na rzecz ograniczenia ubóstwa poprzez ochronę różnorodności biologicznej jest biznes. Sekretariat Konwencji i poszczególne konferencje stron przykładają wielką wagę do zaangażowania biznesu w ochronę różnorodności biologicznej, wzmacniają inicjatywy realizowane na poziomie międzynarodowym, krajowym i lokalnym. Do biznesu, który korzysta z różnorodności biologicznej poprzez wykorzystywanie zasobów biologicznych, adresuje się zobowiązania do pomocy tym, którym z różnych przyczyn nie wiedzie się najlepiej. Turystyka, przemysł drzewny, chemiczny i kosmetyczny, rolnictwo – to tylko kilka sektorów korzystających z dóbr, jakie zapewnia im różnorodność biologiczna. Przede wszystkim inwestycje biznesu nie powinny pogarszać sytuacji ludzi biednych. Istotne jest, by biznes podejmował się realizacji projektów poprawiających warunki ochrony różnorodności biologicznej, tworząc nowe miejsca pracy.

Niepoślednią rolę mogą w tym odegrać – i odgrywać – organizacje społeczne, zwłaszcza ekologiczne. Promują one zielone miejsca pracy i proekologiczne postawy konsumentów,

¹⁵ *Trade Unions & Biodiversity. An ITUC Contribution to COP 10 MOP 5*. Nagoya, Japan, 18th–29th, October 2010.

prowadząc kampanie edukacyjne, szkolą lokalne społeczności, wyposażając ich przedstawicieli w nowe umiejętności i kompetencje potrzebne w pracy na obszarach chronionych i w ich otoczeniu. Wiele takich osób znajduje zatrudnienie w przedsiębiorstwach utworzonych przez organizacje społeczne. Inną formą działań pośrednio prowadzących do ograniczenia ubóstwa jest obejmowanie ochroną przez organizacje społeczne terenów, na których wprowadza się zasady gospodarowania zgodne z wymogami ochrony różnorodności biologicznej. Te społeczne formy ochrony, które są inicjatywami nie tylko organizacji społecznych, ale i biznesu, to ważny obszar działania łączący ochronę różnorodności biologicznej i tworzenie miejsc pracy ograniczających skalę ubóstwa w danym regionie.

Nie sposób nie wspomnieć o roli świadomych wagi ochrony różnorodności biologicznej konsumentów indywidualnych i stowarzyszeń konsumenckich. Ich kampanie uświadamiające, że konsument ma prawo oczekiwać dostępności na rynku produktów wytworzonych w sposób niezagrażający środowisku, bez dodatków GMO, wyprodukowanych nie przez ludzi pracujących poniżej wszelkich standardów zatrudnienia czy dzieci¹⁶, przyczyniają się nie tylko do ochrony różnorodności biologicznej, ale i do ograniczenia ubóstwa.

4.2. Oddziaływania oddolne

Sprawiedliwe i zrównoważone korzystanie z zasobów jest przedmiotem zainteresowania ONZ wyrażanym w licznych konwencjach dotyczących ochrony środowiska podpisywanych po 1992 roku. *Konwencja o różnorodności biologicznej* odzwierciedla zasadę, która powinna charakteryzować społeczeństwo obywatelskie, na którą często się powołują organizacje pozarządowe: „Myśl globalnie, działaj lokalnie”.

Ponieważ organizacje pozarządowe są pomostem między środowiskami lokalnymi a strukturami rządowymi i międzynarodowymi, to ich rola w budowaniu polityk oddolnych (ang. *bottom-up*) daje się zauważyć i jest bezcenna; w odniesieniu do ochrony różnorodności biologicznej – być może szczególnie.

Region Europy Środkowo-Wschodniej jest ciekawym obszarem do obserwacji roli organizacji w tworzeniu nowych form ochrony różnorodności biologicznej. Tu, po wstąpieniu do Unii Europejskiej, rozwijano zupełnie nową formę ochrony różnorodności biologicznej – sieć obszarów chronionych Natura 2000. Otworzyło to organizacjom nowe możliwości działania i budowania ich pozycji oraz kształtowania relacji z władzami lokalnymi, regionalnymi, rządem oraz instytucjami unijnymi.

¹⁶ Tzw. produkty *Fair Trade*.

Interesujący jest przykład węgierski. Daje się tam zauważyć, że organizacje pozarządowe wpływały na politykę krajową poprzez bezpośrednie (rzadziej) i pośrednie (częściej) kontakty z Unią Europejską. Było to wspomagane przez stowarzyszenia działające w Brukseli, które pośredniczyły w tych kontaktach. Nie wyklucza to utrzymywania dobrych stosunków organizacji pozarządowych z administracją państwową, ale dzięki finansowemu wsparciu z UE organizacje stały się bardziej niezależne. Przykład węgierski potwierdza słabość lokalnych organizacji pozarządowych i trudności w działaniach oddolnych. Aby to zmienić, prawdopodobnie nie tylko w przypadku Węgier, należy wzmocnić powiązania między organizacjami lokalnymi, regionalnymi i działającymi na poziomie kraju, np. poprzez współpracę w ramach mniej czy bardziej formalnych koalicji. To jest również warunkiem uzyskania większego wsparcia ze strony społeczeństwa dla działań organizacji pozarządowych na rzecz ochrony różnorodności biologicznej¹⁷.

Przykład węgierski nie odzwierciedla problemów występujących w Polsce, choć niektóre aspekty wydają się bardzo podobne. Dla porównania – fragment oceny sytuacji w zakresie działań strażniczych w odniesieniu do sieci obszarów chronionych Natura 2000: *Należy podkreślić, że klimat dla akceptacji działań strażniczych oraz celów i metod (legalnych) działania organizacji ekologicznych zmienia się w Polsce na lepsze, o co dbają i zabiegają zwłaszcza same organizacje ekologiczne, wchodząc przebojem na scenę polityczną i za pomocą merytorycznych argumentów wskazując, że stają się liczącą siłą społeczną, która potrafi wywierać naciski na władze publiczne, korzystając z przewidzianych przez prawo ochrony środowiska środków prawnych. Sztandarowymi przykładami na potwierdzenie tej tezy są shadow lists i skarga do Trybunału Sprawiedliwości w sprawie doliny Rospudy. Okazuje się bowiem, że w podmiocie, jakim jest KE [Komisja Europejska – uzupełnienie autor] organizacje te zyskały bardzo silnego sojusznika. Fakt ten zaczyna doceniać także polski rząd...*¹⁸.

Od społeczeństwa obywatelskiego można wymagać większego zaangażowania, lecz nie należy tracić z pola widzenia niedociągnięć ze strony państwa.

5. KLUCZOWE PROBLEMY SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO W OCHRONIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Ochrona różnorodności biologicznej jest, jak się okazuje, wielce skomplikowanym przedsięwzięciem. Wynika to z jej wielowątkowości, co w powszechnym rozumieniu sprowadza ją do podniesienia świadomości ekologicznej społeczeństwa. Okazuje się jednak, że to

¹⁷ Mertens C., *Playing at multiple levels In biodiversity governance: The Case of Hungarian ngos in Natura 2000*. Department of Environmental Economics, St. István University. Society and Economy 35 (2013) 2, pp. 187–208.

¹⁸ Haładaj A., *The role of environmental organizations in the creation and protection of Natura 2000 sites in Poland [w:] European Environmental Law in the EU member States. An overview of implementation effectiveness*, edited by M. Rudnicki, I. Wereśniak-Masri, A. Kozińska, Ministry of Environment, Warsaw 2011.

nie wystarczy. Przyjrzyjmy się tym wątkom, które stanowią dziś nierozzerwalne elementy ochrony różnorodności biologicznej. Jedne z nich wzmacniają tę ochronę i czynią ją efektywniejszą, inne zaś, powstające na styku procesu ochrony z rozwojem nauki i technologii, przez jednych widziane są jako elementy neutralne, a przez innych jako zagrożenie. Cechami wspólnymi tych kilku wybranych zagadnień jest ich aktualność, złożoność merytoryczna i zaangażowanie wielu stron. Ponadto – poprzez wpływ na gospodarkę, środowisko i społeczeństwo – stanowią one o wielu aspektach zrównoważonego rozwoju w skalach od globalnej po lokalną. Problemy związane z tymi zagadnieniami są przedmiotem stałych negocjacji i ich rozwiązywanie następuje konsekwentnie od początków prac na *Konwencję o różnorodności biologicznej*.

Organizacje społeczeństwa obywatelskiego odgrywają w tych negocjacjach znaczącą rolę. Nie będąc stroną Konwencji, wykorzystują dostępne im instrumenty i formy oddziaływania, by wpłynąć na postawę zasadniczych negocjatorów.

5.1. Dostęp do zasobów genetycznych

Jednym z trudniejszych i nadal dyskutowanych zagadnień związanych z wprowadzaniem w życie zapisów *Konwencji o różnorodności biologicznej* jest dostęp do zasobów genetycznych i podział korzyści z ich użytkowania. Kwestia ta budzi ogromne emocje, ponieważ większość niezbędnych gospodarce i zdrowiu ludzi zasobów genetycznych znajduje się w krajach biednych, a kapitałem i technologią dysponują kraje bogate.

Problemem jest zapewnienie praw lokalnych społeczności do dysponowania zasobami genetycznymi, tak poszukiwanymi przez wielkie korporacje oraz naukę – zawsze dla dobra ludzkości. Powinny one być wykorzystywane tak, by ich eksploatacja nie miała charakteru rabunkowego, by nie odbywała się bez zgody ich rzeczywistych posiadaczy, by korzyści z ich wykorzystania były dzielone nie tylko pomiędzy przetwórcami, ale żeby uwzględniono w tym udział ludności lokalnej. Takie postulaty stawiano jako niemal najważniejsze od samego początku tworzenia praw z dziedziny ochrony różnorodności biologicznej.

O wadze problemu jest mowa w agendzie YA WANANCHI¹⁹ opracowanej przez ruchy ekologiczne w czasie przygotowań do konferencji w Rio: *Materiał genetyczny powinien być utrzymywany pod ochroną w kraju swego pochodzenia, a państwa te powinny otrzymywać odpowiednie opłaty za korzyści, jakie te geny dają innym krajom. Dla wynalazców – szczególnie dla tubylców i społeczności lokalnych – należy opracować inne mechanizmy wynagrodzenia*

¹⁹ Agenda YA WANANCHI to fragment światowego raportu ruchów ekologicznych *Plan działań obywatelskich na lata dziewięćdziesiąte*. Został on wypracowany i przyjęty w Paryżu podczas konferencji „Korzenie przyszłości”; jest rodzajem oświadczenia w ramach przygotowań ruchów pozarządowych do Szczytu Ziemi w Rio. Tekst polski w: *Raporty ruchów ekologicznych „Brazylia 92” (Świat i Polska)*. Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 1992.

niż monopolistyczna kontrola. Prawa wieśniaków muszą być chronione w taki sposób jak prawa hodowców roślin.

Tematu praw ludności lokalnej nie pominięto w czasie żadnej konferencji stron Konwencji. Po ośmiu latach od wydania wytycznych, w październiku 2010 r., na konferencji stron Konwencji przyjęto Protokół z Nagoi o dostępie do zasobów genetycznych oraz sprawiedliwym i równym podziale korzyści wynikających z korzystania z tych zasobów. Ten nowy traktat, stanowiący *Protokół do Konwencji o różnorodności biologicznej*, jasno określa prawa i obowiązki państw w zakresie udostępniania zasobów genetycznych dla badań i rozwoju oraz egzekwowania warunków ich wykorzystywania²⁰. Ważne jest także to, że w Nagoi zalecono zwiększenie efektywności udziału ludności lokalnej w pracach Konwencji²¹.

5.2. Prawa człowieka

Konwencja o różnorodności biologicznej, chociaż uznana za doniosłą, jest dokumentem ogólnym, nie może zatem zawierać szczegółowych ustaleń obowiązków państwa w celu ochrony różnorodności biologicznej.

Czy podejmując się tej ochrony państwa zachowują standardy dotyczące praw człowieka? Zagadnienie praw człowieka odnosi się najczęściej do potrzeb i aspiracji ludności lokalnej żyjącej na terenie planowanego obszaru chronionego i w jego otoczeniu. Oprócz kwestii potrzeb poruszany jest wielokrotnie temat godności mieszkańców terenu chronionego. Od tego w wielu wypadkach zależeć będzie praktyczny sposób wykonywania ochrony i jej trwałość.

Obecnie prawa żyjących na terenie chronionym lokalnych społeczności wydają się zawsze rozpatrywane z największą uwagą. Intuicyjnie zapewne przyjmuje się, że działalność tak szlachetna jak ochrona różnorodności biologicznej nie może być powodem łamania praw. Prawdopodobnie jest to założenie błędne, a problem wymaga stałego monitoringu.

Ileokroć postuluje się wprowadzenie jakiegoś rygoru, ochrony, tylekroć należy rozpatrzyć go w kontekście społecznym. Jest to zadanie dla wnioskujących, projektantów, wdrażających postulat władz krajowych, lokalnego samorządu. Nie wolno zapominać, że ludność lokalna mieszkająca na obszarze chronionym ma prawo do bezpiecznego życia, nie może

²⁰ *Przyroda dla Europejczyków* nr 49, marzec 2013: <http://ec.europa.eu/environment/news/efe/pdf/efe49/EFE-PL-49-130328.pdf>

²¹ *Development of communications, mechanisms and tools to facilitate the effective participation of indigenous and local communities in the work of the Convention. Decision adopted by the Conference of the parties to the Convention on Biological Diversity at its tenth meeting*: <http://www.cbd.int/decisions/cop/?m=cop-10>

być poddawana cierpieniom, ma prawo do utrzymywania właściwych standardów mieszkania i wyżywienia oraz realizowania własnej koncepcji rozwoju.

Pomimo wielu zaproponowanych w Protokole z Nagoi rozwiązań dziedzina praw człowieka nadal jest polem do działania zajmujących się nimi organizacji międzynarodowych i krajowych. Od czasu do czasu społeczność globalna jest alarmowana przypadkami zaginięcia lub śmierci lokalnych działaczy ochrony przyrody, którzy z determinacją stawali na drodze wielkim koncernom przeciwko ich działaniom eksploatacyjnym. To oczywiście skrajny przykład łamania praw człowieka, ale każdy przypadek mniej drastyczny również wymaga potępienia i sprzeciwu wobec ludzkiej pazerności.

5.3. Zasoby biologiczne a wiedza tradycyjna

Zasoby biologiczne od pokoleń były i nadal są wykorzystywane w tradycyjnej medycynie lub do produkcji naturalnych środków kosmetycznych. Tam gdzie tradycja jest wciąż żywa, ludność dysponuje takim zestawem informacji o występujących w okolicy organizmach, który pozwala równocześnie na ich ochronę (w tym przed zanieczyszczeniami) i zrównoważone użytkowanie. Wiedzę tę wykorzystuje obecnie przemysł na masową skalę, z jednej strony czerpiąc z doświadczeń i wiedzy poprzednich pokoleń, a z drugiej – korzystając z tych zasobów na skalę przemysłową.

Konwencja o różnorodności biologicznej czyni przedmiotem ochrony zarówno różnorodność biologiczną, jak i wiedzę tradycyjną. Jest ona jedynym międzynarodowym aktem prawnym, który przyznaje tak szerokie prawa do wykorzystywania różnorodności biologicznej społeczności tubylczej. Jednym z elementów wynikających z Konwencji i służących zwiększeniu udziału ludności lokalnej w jej pracach, a jednocześnie wzmocnieniu pozycji tej ludności, jest utworzony przez Sekretariat Konwencji Traditional Knowledge Information Portal²².

Portal nie dokumentuje tradycyjnej wiedzy ludności tubylczej, ale informuje o niej, nie zapominając o innowacjach i praktyce lokalnych społeczności na świecie. Wiedza tradycyjna, rozwijana przez wieki dzięki doświadczeniu i przystosowana do lokalnej kultury i środowiska, jest przekazywana z pokolenia na pokolenie. To wiedza wspólnoty. Ma praktyczne znaczenie w wielu dziedzinach. Portal jest jednym z przykładów realizacji postanowień Konwencji, która wskazuje, że państwa powinny uznać i utrwalić tradycyjne metody i wiedzę (podkreślając m.in. szczególną rolę kobiet) związane z ochroną różnorodności biologicznej oraz trwałym i zrównoważonym użytkowaniem zasobów biologicznych.

²² <http://www.cbd.int/tk/default.shtml>

Jak widać, w *Konwencji o różnorodności biologicznej* aspekt społeczny jest bardzo mocno eksponowany. Zapewne jest to efekt troski o zachowanie praw ludności miejscowej wynikający z dorobku cywilizacyjnego, na który składają się doświadczenie – by nie sięgać zbyt daleko – kolonializmu, rosnąca świadomość znaczenia zasobów dla obecnych i przyszłych pokoleń, solidarność międzypokoleniowa, ale i społeczna odpowiedzialność za tę ludność lokalnie władającą zasobami, jej obrona przed bezwzględną polityką koncernów goniących za ogromnymi zyskami. Poszukuje się rozwiązań sprawiających, że prawo dotyczące zasobów genetycznych będzie sprawiedliwe.

Dostrzegając ten problem, Konwencja wprowadza procedury wymagające wykonania oceny oddziaływania na środowisko tych projektów, które mogą mieć istotne negatywne skutki dla różnorodności biologicznej (celem jest uniknięcie lub zmniejszenie takich skutków), a tam gdzie to jest właściwe pozwala na udział społeczności w tych procedurach.

Przepisy prawa polskiego służące zabezpieczeniu praw społeczności lokalnych w procesach decyzyjnych oraz możliwości wywierania wpływu na podejmowane rozstrzygnięcia mające wpływ na zachowanie różnorodności biologicznej omówiono w części II.

5.4. Ochrona różnorodności biologicznej a prawo własności intelektualnej

Prawo własności intelektualnej obejmuje patenty na wynalazki, znaki towarowe, znaki usługowe, nazwy handlowe i oznaczenia pochodzenia lub nazwy pochodzenia, nowe odmiany roślin, topografie układów scalonych oraz *know-how*, a także prawa autorskie do utworów. Zasoby biologiczne jako takie nie są przedmiotem bezpośredniej ochrony własności intelektualnej, z całą jednak pewnością przedmiotem takiej ochrony są rozwiązania z wykorzystaniem zasobów naturalnych, czyli głównie wynalazki biotechnologiczne. Co więcej, wśród zagadnień związanych z własnością intelektualną znajdują się zagadnienia dostępu do zasobów genetycznych i wiedzy tradycyjnej, a także sprawiedliwego podziału korzyści.

Czym innym jest ochrona patentowa, która dotyczy praw z patentu, czyli sposobu, w jaki wykorzystane są np. zasoby genowe, enzymy roślinne, aminokwasy w danym produkcie (kosmetyku, leku), a czym innym – ochrona zasobów genetycznych. Nie ulega jednak wątpliwości, że obydwa systemy wzajemnie na siebie oddziałują.

Ochrona praw z patentu wiąże się z koniecznością wynagrodzenia badaczy czy laboratorium za eksperymenty prowadzące do stworzenia opatentowanego produktu. Należy jednak pamiętać, że obszary obfitujące w zasoby biologiczne to kraje biedne, natomiast z ich zasobów czerpią kraje bogate w infrastrukturę oraz potencjał społeczno-intelektualny, w wielu wypadkach pozbawiając ludność miejscową dostępu do tych zasobów. Po dru-

gie – często w wykorzystaniu danych substancji do opatentowanego produktu pomaga właśnie wiedza tradycyjna (np. wskazująca na dobroczynne działanie danego składnika, co zainspirowało badaczy do jego wykorzystania laboratoryjnego na skalę przemysłową). Z tego powodu ustalenie odpowiedniej metody podziału korzyści, jako niezbędne, wymagało regulacji w konwencji; wprowadzono więc specjalny reżim dostępu do wspomnianych zasobów, oparty na *sprawiedliwych i słuszych zasadach*. Z kolei Protokół z Nagoi koncentruje się na uczciwym i sprawiedliwym podziale korzyści wynikających z wykorzystania zasobów genetycznych, w tym przez odpowiedni dostęp do zasobów genetycznych i odpowiedni transfer właściwych technologii, z uwzględnieniem wszystkich praw do tych zasobów i technologii, a także na odpowiednim finansowaniu, przyczyniając się do zachowania różnorodności biologicznej oraz zrównoważonego korzystania z jej składników. Dotyczy to także wiedzy tradycyjnej związanej z zasobami genetycznymi. Protokół z Nagoi został ratyfikowany przez Polskę 20 września 2011 r., ale jeszcze nie wszedł w życie.

5.5. Modyfikacje genetyczne a ochrona różnorodności biologicznej

Realizacja postanowień Konwencji i późniejsze nad nią prace ujawniły wagę wielu problemów, o których istnieniu wiedziano co prawda jeszcze przed konferencją w Rio w 1992 r., ale ze względów pragmatycznych odłożono je lub zapisano kompromisowo, by udało się stworzyć dokument możliwy do przyjęcia przez odpowiednią liczbę sygnatariuszy.

Było oczywiste, że ranga niektórych trudnych zagadnień jest wysoka i że nie uniknie się pogłębionych debat nad ich rozstrzygnięciem. Jedno z takich zagadnień to organizmy modyfikowane genetycznie (GMO), temat sporny i kontrowersyjny. Stronami w sporze o GMO są rządy oraz – co jest oczywiste – wielkie korporacje, a ponadto organizacje pozarządowe, które możliwie szeroko informują społeczeństwa o niebezpieczeństwach wynikających z prowadzonego przez korporacje handlu GMO, o kwestiach bezpieczeństwa biologicznego, o zagrożeniach wynikających z uwolnienia GMO oraz o kwestiach sprawiedliwego dostępu do zasobów genetycznych.

Ostrość podziału opinii i stanowisk nie zmieniała się od początku prac nad Konwencją oraz przez okres jej funkcjonowania, choć prób poszukiwania kompromisów nie brakowało.

W kwestii organizmów modyfikowanych genetycznie podzielone jest każde społeczeństwo na świecie. To jeden z gorących tematów interesujących naukowców, polityków, organizacje społeczne, producentów żywności i po prostu zwykłych obywateli, rozważany na różne sposoby. W tym co dotyczy różnorodności biologicznej najważniejsze jest jednak niebezpieczeństwo uwolnienia tych organizmów do środowiska. Niezależnie od poszukiwanych i znalezionych już kompromisów należy pamiętać, że istnieje *dające się już stwierdzić realne zagrożenie bioróżnorodności ze strony wprowadzanych do środowiska organizmów modyfiko-*

*wanych genetycznie (GMO). Uwalnianie tego typu organizmów do środowiska może wywołać bardzo poważne i dalekosiężne konsekwencje, których ostateczne rozmiary mogą okazać się daleko bardziej groźne niż dające się obecnie przewidzieć*²³.

Spór o wpływ GMO na przyrodę prowadzą od dawna organizacje społeczne w Stanach Zjednoczonych, które mają już spore doświadczenie w ocenie skutków uprawy roślin modyfikowanych. W Europie ruch ekologiczny od swego początku w latach 70. XX w. zdecydowanie przeciwstawiał się środowiskom, które widziały (i nadal widzą) pozytywną rolę GMO w rozwoju. Oczywiście są to najczęściej stowarzyszenia biznesowe, podpierające się opiniami naukowców o szansie, którą stwarzają organizmy modyfikowane genetycznie w zmniejszeniu skali głodu i ubóstwa. W ich rozumieniu rozwój upraw GMO jest nieunikniony i odbywać się będzie w celu poprawy jakości życia wielu społeczności.

Spór przybrał na sile również w Polsce. Wiele organizacji ekologicznych uznaje, że od ich uwolnienia organizmy GMO *przestają podlegać tylko technologiom biochemiczno-molekularnym, a stają się żywymi formami wprowadzanymi de novo do przyrody. Mnożąc się, mutując, krzyżując z innymi formami, migrując, mogą one (a wraz z nimi zawarte w nich transgeny, jeśli wprowadzone na pola uprawne) nieuchronnie przeniknąć kiedyś nie tylko do upraw odmian tradycyjnych, lecz także do dzikiej przyrody...*²⁴.

Z zagadnieniem organizmów modyfikowanych genetycznie wiąże się zagadnienie patentowania organizmów. Prawo do ich patentowania jest przedmiotem wieloletnich sporów, w których organizacje społeczne odgrywają istotną rolę jako grupa nacisku, ważna, bo kształtująca opinię publiczną. Zasadnicze pytanie brzmi: Czy przemysł biotechnologiczny powinien mieć prawo patentowania organizmów żywych, które są wytworem ewolucji i jako takie powinny pozostawać dobrem wspólnym?

Zarysowane tu zagadnienia są przedmiotem każdej konferencji stron Konwencji. Widoczne jest również ogromne zaangażowanie społeczne – nie są to zagadnienia, które z powodu swej złożoności zostały zamknięte w pracowniach naukowych, kancelariach prawnych czy gabinetach polityków. Tymi zagadnieniami „żyją” organizacje społeczne; śledzą postępy w ich rozwiązywaniu, analizują propozycje z punktu widzenia swych misji i programów działań. Na tej podstawie wypracowują własne stanowiska, następnie przekazywane szerszym kręgom społecznym. Organizowane przez nie kampanie informacyjne, projekty edu-

²³ Oświadczenie Komitetu Ochrony Przyrody Polskiej Akademii Nauk w sprawie uwalniania do środowiska organizmów modyfikowanych genetycznie (GMO) – „Konieczność moratorium i wielostronnych badań”. Kraków, 1.02.2010: <http://www.botany.pl/kop-pan/stanowiska/GMO3.pdf>

²⁴ Tomiałojć L., *Możliwe negatywne skutki ekologiczne upraw i pasz z niektórych roślin genetycznie zmodyfikowanych (GMO)*. Stowarzyszenie Ekologiczne EKO-UNIA: <http://www.eko-unia.org.pl/ekounia/index.php/pl/strona-glowna/gmo/472-mozliwe-negatywne-skutki-ekologiczne-upraw-i-pasz-z-niektorych-rolin-genetycznie-zmodyfikowanych>

kacyjne, debaty i poszukiwania dobrych przykładów pomagają społeczeństwom w wyrobieniu sobie poglądu i w mobilizacji do zajęcia zdecydowanego stanowiska. Przekłada się to na zmiany zachowań poszczególnych obywateli w ich życiu prywatnym, a także na ich decyzje polityczne. To prowadzi do wniosku, że obywatele krajów demokratycznych mają wpływ na międzynarodowe porozumienia (np. takie jak *Konwencja o różnorodności biologicznej*), choć droga ku temu jest długa i żmudna.

6. OCHRONA KLIMATU I OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ – WZMOCNIENIE DZIAŁAŃ W INTERESIE PRZYSZŁYCH POKOLEŃ

Pozornie ten temat nie mieści się w tematyce tej broszury. Ponieważ jednak istnieją związki różnorodności biologicznej ze zmianami klimatu (co jest znane, choć do zrozumienia i rozpoznania wielu zależności daleko), warto na nie zwrócić uwagę. Dla znaczącej części społeczeństw zmiany klimatu są głównym (albo jednym z najważniejszych) zagrożeniem ich obecnej i przyszłej egzystencji. Prawdopodobnie wśród osób opracowujących modele zmian w różnorodności biologicznej istnieje niepewność co do skali zagrożenia spowodowanego zmianami użytkowania ziemi do roku 2100, może się bowiem okazać, że to one stworzą większe zagrożenie niż ocieplenie klimatu. Ten niepokój jest dodatkowym argumentem za nadawaniem zmianom klimatycznym znaczenia w realizacji *Konwencji o różnorodności biologicznej*.

Naukowcy, a za nimi część polityków i znacząca część społeczeństw, wyrażają przekonanie, że poprzez przeciwdziałanie zmianom klimatu i wdrożenie wielu rozwiązań zapobiegających tym zmianom przybliżymy się do zrównoważenia gospodarki i sposobów życia.

Oczywiście naukowcy mają świadomość niepewności przyjmowanych założeń i opracowywanych modeli. Taka niepewność wynika ze słabego rozpoznania wielu relacji zachodzących w przyrodzie, m.in. reakcji wielu biotopów na gwałtowne zmiany klimatyczne oraz zdolności migracyjnych i rozprzestrzeniania się gatunków. Niewiele wskazuje, by te niepewności wpływały znacząco na poczynione założenia.

Zastanawiające jest to, że większość debat dotyczy wpływu zmian klimatu na człowieka, jego działalność i dobrobyt. Zbyt często zapomina się o tym, że człowiek zależy od przyrody, jej zróżnicowania. Rzadko zwraca się uwagę na wpływ klimatu na usługi ekosystemowe, które przecież mają wpływ także na ludzkie zdrowie i jakość życia ludzi.

Czy silniejsze powiązanie ochrony różnorodności biologicznej i działań na rzecz przeciwdziałania zmianom klimatu wzmacnia obie te sfery i nadaje im nowy wymiar? Obie zająłby się w sposób oczywisty, zwłaszcza w zakresie przyczyny: nieodpowiedzialnej, nie-zrównoważonej gospodarki, w niektórych sektorach wręcz rabunkowej.

Świadomość tego sprawia wrażenie ugruntowanej, dlatego podejmuje się działania w celu zmniejszenia wpływu człowieka na klimat i na zmiany w różnorodności biologicznej. Stworzono wiele instytucji o zasięgu światowym i krajowym mających mocne, i rządowe, i społeczne poparcie w działaniach zapobiegających negatywnym procesom. W ślad za tym opracowano programy polityczne i gospodarcze sięgające niemal najdrobniejszych struktur społecznych, by ułatwić działalność proekologiczną i do niej zachęcać.

Zacieśnienie współpracy naukowców i decydentów wokół kwestii różnorodności biologicznej i zmian klimatu powinno w perspektywie nadchodzących dziesięcioleci zaowocować dającymi się odczuć pozytywnymi zmianami. Można powiedzieć, że jest to bardzo oczekiwane. W tworzenie programów i w ich realizację ogromny wkład wniosły organizacje społeczne. One naciskają, by działania sięgały ambitnych celów i by w wyniku negocjacji i dbałości o zróżnicowane interesy nie zaprzepaścić pojawiających się – przecież nie tak wielu – możliwości stworzenia programu najważniejszego, jakim jest ochrona Ziemi.

Wydaje się, że większa integracja instytucji działających na rzecz klimatu oraz różnorodności biologicznej powinna być korzystna i dla klimatu, i dla różnorodności. Podstawą takiego wniosku jest przekonanie, że to, co udało się zbudować w skali międzynarodowej dla ochrony klimatu w sensie instytucjonalnym, świadomościowym, programowym, jest bardziej zaawansowane i „mocniejsze” niż to, co udało się wypracować dla ochrony różnorodności biologicznej.

Można jednak stwierdzić, że ochrona przyrody (różnorodności biologicznej) zaistniała w programach regionalnych i lokalnych i jest tam zakorzeniona bardziej niż przeciwdziałanie zmianom klimatu i adaptacja do nich. Działania dotyczące klimatu dopiero docierają do tego poziomu; pojawiają się tam dzięki intensywnym wysiłkom politycznym i społecznym. W obu sferach pożądana byłaby aktywna postawa organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Z taką na coraz większą skalę mamy do czynienia.

PODSUMOWANIE

Spółeczeństwo obywatelskie i różnorodność biologiczna to dwie wielkie sfery teoretycznie bardzo różne, trudne do porównania, a jednak tworzące pewną całość. Spojrzenie na nie z pewnej perspektywy prowadzi do wniosku, że zależność między nimi jest niebywale wielowątkowa. Można mnożyć przykłady tej zależności, wymieniać przejawy aktywności społecznej i nasze odkrycia przyrodnicze, a nie odkryje się zbyt wiele. Niech o tym świadczy fragment artykułu poświęcony Janowi Gwalbertowi Pawlikowskiemu, ekonomistcie, pisarzowi, turyście, działaczowi społecznemu, z którego inicjatywy w Brukseli powstało w 1930 r. Międzynarodowe Biuro Ochrony Przyrody, przekształcone później w Światową Unię Ochrony Przyrody (IUCN).

Pawlikowski uważał, że ochrona przyrody, a po latach – jak się okazało – także ochrona szeroko pojmowanego środowiska, jest niemożliwa do zrealizowania w sposób skuteczny bez ścisłych związków z kulturą obywatelską i kulturą osobistą każdego, kto jest w stanie pojąć jej istotę. W tekście z 1922 r. *Spółeczna organizacja ochrony przyrody* stwierdził: *Żadne ustawodawstwo, żadna organizacja państwowa nie zdołają skutecznie spełnić zadań ochrony przyrody bez oparcia się o szeroką podstawę społeczną*²⁵.

By pobudzić czytelników do głębszej refleksji nad treścią niniejszej broszury proponujemy **zestaw przykładowych pytań** (można go dowolnie zwiększać), które mogą pomóc w wyłowieniu z treści broszury najistotniejszych informacji oraz w przygotowaniu się do rozmów na tematy związane z treścią broszury. Na zamieszczone poniżej pytania można odpowiedzieć bardzo krótko, ale można też poszukiwać na nie odpowiedzi w toku długiej dyskusji. Ich zadanie to nie „szkolne” sprawdzenie stopnia opanowania materiału; pytania mają zachęcić do refleksji, do dyskusji, do określenia, które informacje są najważniejsze z punktu widzenia konkretnego Czytelnika.

1. Jak oceniasz rolę organizacji społecznych w ochronie różnorodności biologicznej na szczeblach: lokalnym, regionalnym i globalnym? Jakie argumenty (przykłady) potwierdzają tę ocenę?
2. Jakich argumentów użyć, by przekonać decydentów, że ochrona różnorodności biologicznej może przyczynić się do rozwoju gospodarczego regionu i ograniczenia ubóstwa?
3. Na czym polega rola społeczności lokalnych i tradycji w ochronie różnorodności biologicznej?

²⁵ Cytat (za zgodą Autora) z wersji przygotowanej do druku – za: Kowalik T., *Sto lat po manifestie* – publikacją, mającą upamiętnić stulecie opublikowania w 1913 r. eseju J. G. Pawlikowskiego *Kultura a natura*.

CZĘŚĆ II. PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W OCHRONIE RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Aktywny udział obywateli w decydowaniu o istotnych sprawach dotyczących społeczności, których są członkami, jest podstawą społeczeństwa obywatelskiego. Może on dotyczyć zarówno niewielkich grup społecznych, wspólnot i społeczności lokalnych, jak i większych zbiorowości, na poziomie regionów czy całego kraju, albo grup społecznych związanych z wybranymi sektorami gospodarki czy dziedzinami życia społecznego. Taki udział określa się również mianem partycypacji społecznej.

Partycypacja społeczna związana z szeroko rozumianymi sprawami ochrony środowiska to zarówno **aktywność pojedynczych obywateli**, jak i **aktywność organizacji pozarządowych** różnego typu. Obejmuje przede wszystkim dostęp do informacji o środowisku oraz udział społeczeństwa w procedurach prawnych mających znaczenie dla ochrony środowiska (w tym dla ochrony różnorodności biologicznej).

W zakres partycypacji społecznej wchodzi także inne działania, jak konsultacje społeczne, referenda lokalne, udział w wysłuchaniu publicznym czy planowanie z udziałem społecznym, składające się na pojęcie „kontroli społecznej” (więcej o tym: w tekście poniżej).

Za uspołecznianiem procesów decyzyjnych przemawiają następujące argumenty²⁶:

- Udział społeczeństwa (np. przyrodników-pasjonatów) służy ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej.
- Opinie i poglądy wyrażane przez członków społeczeństwa wzbogacają wiedzę podejmujących decyzje urzędników o społecznych, przyrodniczych i ekonomicznych skutkach ich decyzji.

²⁶ Jakubowski M., *Partycypacja społeczna w podejmowaniu decyzji publicznych*. Wydział Rozwoju Gminy Warszawa-Bemowo, Warszawa 2001.

- Uspołecznianie zwiększa świadomość ekologiczną społeczeństwa, ponieważ proces konsultacji społecznych służy nie tylko osiągnięciu konsensusu, ale jest jednocześnie procesem informacyjnym.
- Partycypacja ogranicza skalę późniejszych protestów; choć podkreśla się, że przedłuża ona procedury prawne i może być kosztowna, to jest najskuteczniejszym sposobem kanalizacji potencjalnych konfliktów i osiągania konsensusu, a więc w ostatecznym rozrachunku redukuje koszty wdrażania podejmowanych decyzji oraz buduje społeczeństwo obywatelskie.

1. DOSTĘP DO INFORMACJI O ŚRODOWISKU I JEGO OCHRONIE

Dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie stanowi podstawę rzeczywistego aktywnego udziału obywateli w procesach decyzyjnych mających znaczenie dla ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju, w tym dla ochrony różnorodności biologicznej. Podstawy prawne dostępu do informacji o środowisku i jego ochronie sformułowano w następujących aktach prawnych:

- *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*²⁷ – art. 74 ust. 3 brzmi: *Każdy ma prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska;*
- *Ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*²⁸, w artykułach 4 i 8:
 - Artykuł 4. *Każdy ma prawo do informacji o środowisku i jego ochronie na warunkach określonych ustawą;*
 - Artykuł 8. *Organy administracji są obowiązane do udostępniania każdemu informacji o środowisku i jego ochronie znajdujących się w ich posiadaniu lub które są dla nich przeznaczone.*

Prawo do informacji o środowisku i jego ochronie na warunkach określonych ustawą **ma każdy**. Sformułowanie „każdy” oznacza, że organy administracji winny udzielać informacji zarówno organizacjom społecznym jak i poszczególnym osobom, bez konieczności wykazywania, po co i w jakim celu zwrócono się o te informacje.

Informacje o środowisku podlegające udostępnieniu obejmują m.in. informacje dotyczące:

1) stanu elementów środowiska, takich jak: powietrze, woda, powierzchnia ziemi, kopaliny, klimat, krajobraz i obszary naturalne, w tym bagna, obszary nadmorskie i morskie, a także rośliny, zwierzęta i grzyby oraz inne elementy różnorodności biologicznej, w tym organizmy genetycznie zmodyfikowane, oraz wzajemnych oddziaływań między tymi elementami;

²⁷ Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, ze zm.

²⁸ Tekst jednolity: Dz.U. z 2013 r. nr 1235.

2) emisji, w tym odpadów promieniotwórczych, a także zanieczyszczeń, które wpływają lub mogą wpłynąć na elementy środowiska, o których mowa w pkt 1;

3) środków, takich jak: środki administracyjne, polityki, przepisy prawne dotyczące środowiska i gospodarki wodnej, plany, programy oraz porozumienia w sprawie ochrony środowiska, a także działań wpływających lub mogących wpłynąć na elementy środowiska, o których mowa w pkt 1, oraz na emisje i zanieczyszczenia, o których mowa w pkt 2, jak również środków i działań, które mają na celu ochronę tych elementów.

Z punktu 1 wynika, że informacją o środowisku są wszystkie informacje dotyczące zarówno poszczególnych elementów różnorodności biologicznej, jak i jej całości, a także wzajemnych relacji między jej elementami. Znaczenie informacji wspomnianych w punkcie 2 wynika z tego, że działania człowieka, w tym wprowadzanie do środowiska odpadów, gazów i pyłów, hałasu itp. wpływa na różnorodność biologiczną. Kolejny punkt dotyczy informacji o dokumentach regulujących podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej, np:

- dokumentów strategicznych odnoszących się do ochrony różnorodności biologicznej wprost (np. strategia ochrony różnorodności) czy pośrednio (np. programy ochrony środowiska);
- rozstrzygnięć indywidualnych (np. decyzji administracyjnych, zezwoleń) umożliwiających np. usuwanie drzew i krzewów czy realizacji inwestycji w parku narodowym.

Obowiązkiem udzielania informacji o środowisku i jego ochronie objęte są wszystkie organy administracji publicznej, które albo dysponują informacjami o środowisku, albo mogą żądać ich udostępnienia przez osoby trzecie.

Przykładowe organy dysponujące informacjami o środowisku to: wójt, burmistrz lub prezydent miasta, starosta, sejmik województwa, marszałek województwa, wojewoda, Minister Środowiska; Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska; regionalny dyrektor ochrony środowiska, wojewódzki inspektor ochrony środowiska i Główny Inspektor Ochrony Środowiska. Każdy z nich może dysponować informacjami dotyczącymi elementów różnorodności biologicznej i jest zobowiązany do udzielania ich w określonym trybie. Informacje o środowisku i jego ochronie są udostępniane przede wszystkim za pośrednictwem baz danych (np. geoportal.gov.pl) i różnego rodzaju rejestrów dostępnych w internecie, a przede wszystkim – w publicznie dostępnych wykazach danych o dokumentach zawierających informacje o środowisku i jego ochronie, zamieszczonych w BIP organu administracji²⁹.

Wykaz zawiera dane o dokumentach i miejscu, w których są dostępne (w jakim urzędzie, w jakich godzinach itd.). Z tego powodu zwykle konieczne jest złożenie wniosku o udostępnienie informacji o środowisku.

²⁹ Wejście na stronę BIP urzędu następuje poprzez kliknięcie ikony

Informacje można otrzymać:

- w dniu złożenia wniosku o udostępnienie informacji w przypadku informacji, o których dane zawarte są w wykazach;
- bez zbędnej zwłoki, ale nie później niż w ciągu miesiąca od dnia złożenia wniosku;
- w terminie dwóch miesięcy od dnia złożenia wniosku, jeżeli sprawa jest szczególnie skomplikowana.

Należy pamiętać o tym, że część informacji o środowisku można uzyskać bezpłatnie, za inne (zwłaszcza za dane wymagające wyszukiwania) trzeba jednak zapłacić. Stawki należnych opłat są określone w rozporządzeniu Ministra Środowiska, a o wysokości należnej opłaty organ informuje, udzielając informacji o środowisku.

Informacje o środowisku mogą zostać udzielone w różnej formie. Można wnioskować o ich udostępnienie w formie: ustnej, pisemnej, wizualnej, dźwiękowej, elektronicznej lub innej (np. makiety). O wyborze formy decyduje składający wniosek, chyba że środki techniczne, którymi dysponuje organ administracji, uniemożliwiają udostępnienie informacji w wybrany sposób. W takim wypadku organ informuje, jakie formy można wybrać.

Prawo reguluje także sytuacje, w których **organ administracji może albo musi odmówić udzielenia informacji o środowisku.** Z różnych powodów organ administracji nie mo-

że udostępnić informacji lub jej części. Udostępnia wówczas pozostałą część informacji, wskazując, które części informacji i z jakich powodów zostały wyłączone z udostępniania. Od decyzji odmawiającej udostępnienia można się odwołać do organu II instancji (odwoławczego), a następnie do sądu.

2. PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W POSTĘPOWANIACH ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Osobną od pozyskiwania informacji o różnorodności biologicznej kwestię stanowi udział społeczeństwa („każdego”) w postępowaniach, których przedmiotem jest przyjęcie dokumentu lub wydanie decyzji w sprawach związanych z ochroną środowiska.

Podstawę prawną udziału społeczeństwa w ochronie środowiska stanowi *Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*. Zgodnie z jej art. 5: *Każdy ma prawo uczestniczenia, na warunkach określonych ustawą, w postępowaniu wymagającym udziału społeczeństwa.*

Postępowanie z udziałem społeczeństwa obejmuje dwa rodzaje procedur:

- zmierzające do przyjęcia dokumentu strategicznego (polityki, strategii, planu, programu, np. programu ochrony środowiska);
- administracyjne (wydanie decyzji administracyjnej, np. decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach).

O tym, że dokument czy decyzja podlegają uspołecznieniu, informuje się poprzez obwieszczenie lub w innej formie podania do publicznej wiadomości; równocześnie informuje się o możliwości składania uwag i wniosków.

W odniesieniu do ochrony różnorodności biologicznej partycypacja społeczna w postępowaniu administracyjnym jest możliwa:

- kiedy wydawana jest decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach, jeśli przeprowadzana jest procedura oceny oddziaływania na środowisko planowanego przedsięwzięcia;
- gdy przeprowadzana jest ocena oddziaływania na obszar Natura 2000;
- w postępowaniu w sprawie wydawania zgody na zamknięte użycie GMO.

Dla udziału społecznego istotne jest pozyskanie wiedzy o prowadzonym postępowaniu i o przysługujących społeczeństwu prawach. Obejmują one **możliwość zapoznania się z dokumentacją sprawy oraz składania uwag i wniosków.** Mogą one mieć formę pisemną, (w tym formę e-maila, bez konieczności opatrywania go podpisem elektronicz-

nym) lub ustną. Zgłoszone uwagi i wnioski nie są wiążące dla organu administracji, ale powinny być rozpatrzone. Po podjęciu decyzji organ administracji dołącza do niej uzasadnienie, które z uwag i dlaczego uznał za zasadne lub odrzucił. Składający uwagi i wnioski mają prawo zapoznać się z tym uzasadnieniem (nie mogą jednak odwołać się od wydanego rozstrzygnięcia, gdyż uprawnienie to przysługuje wyłącznie stronom postępowania i organizacjom ekologicznym).

Zasadniczym elementem dokumentacji sprawy, istotnym z punktu widzenia potrzeb ochrony różnorodności biologicznej, jest **raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko**, w którym, zgodnie z art. 66 ustawy, powinny zostać określone m.in. takie elementy jak:

2) *opis elementów przyrodniczych środowiska objętych zakresem przewidywanego oddziaływania planowanego przedsięwzięcia na środowisko, w tym elementów środowiska objętych ochroną na podstawie ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (...);*

7) *uzasadnienie proponowanego przez wnioskodawcę wariantu, ze wskazaniem jego oddziaływania na środowisko, w szczególności na:*

a) ludzi, rośliny, zwierzęta, grzyby i siedliska przyrodnicze, wodę i powietrze, wraz z informacjami o sposobie ich zmniejszania lub wykluczenia (...);

9) *opis przewidywanych działań mających na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko, w szczególności na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru.*

W dbałości o należyłą ochronę różnorodności biologicznej warto zwracać uwagę na te właśnie aspekty raportu i składać stosowne uwagi lub wnioski.

W decyzjach dotyczących GMO zasady i zakres udziału społeczeństwa są takie same. Uwagi i wnioski dotyczą należytego zapewnienia ochrony różnorodności biologicznej przed wpływem organizmu modyfikowanego genetycznie. Należy zwracać uwagę na następujące informacje, wynikające z art. 21 *Ustawy z dnia 22 czerwca 2001 r. o organizmach genetycznie zmodyfikowanych*³⁰:

Informacje o planowanym działaniu, w tym charakterystyka GMO lub kombinacja GMO:

*a) wykorzystywane organizmy biorcy i dawcy oraz stosowany system nośnika,
b) źródło i planowaną funkcję materiału genetycznego używanego przy modyfikacji,
c) cechy identyfikujące GMO.*

³⁰ Tekst jednolity: Dz.U. z 2007 r. nr 36, poz. 233.

Informacje o planowanych poziomach i rodzajach zabezpieczeń – w tym posiadanie planu postępowania na wypadek awarii powodującej niekontrolowane rozprzestrzenianie się GMO zagrażające zdrowiu ludzi lub środowisku w sposób bezpośredni lub z opóźnieniem.

Dla ochrony różnorodności biologicznej bardzo ważny jest **udział społeczeństwa w postępowaniu w sprawie przyjęcia dokumentu strategicznego mającego wpływ na różnorodność biologiczną**. Społeczeństwo ma prawo zwracać uwagę na problemy dotyczące ochrony tej różnorodności, kiedy uzna, że nie zostały one wystarczająco (lub w ogóle) wzięte pod uwagę w przygotowywanych dokumentach.

Udział społeczeństwa w tych postępowaniach dotyczy takich dokumentów, jak:

- ogólne plany i programy działania przyjmowane na szczeblu centralnym, np. *Polityka Ekologiczna Państwa*, *Strategia „Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko”* czy *Strategiczny Plan Adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030*³¹;
- programy opracowywane przez jednostki samorządu terytorialnego (np. programy ochrony środowiska przyjmowane w gminie, powiecie i województwie), które –podobnie jak wymienione wcześniej – regulując ogólnie kwestie ochrony środowiska, odnoszą się bezpośrednio lub pośrednio do celów i priorytetów w zakresie ochrony różnorodności biologicznej;
- dokumenty szczegółowe dotyczące ochrony różnorodności, np. *Krajowa strategia ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej z programem działań na lata 2007–2013*³².

Ochrona różnorodności biologicznej jest także przedmiotem oceny w procedurze przyjmowania dokumentów sektorowych (np. dotyczących rolnictwa, górnictwa czy energetyki), ponieważ stanowią one podstawę do późniejszej realizacji konkretnych przedsięwzięć.

³¹ Ministerstwo Środowiska, Warszawa, grudzień 2012: http://www.mos.gov.pl/arttykul/5231_konsultacje_spoleczne/20110_konsultacje_spoleczne.html

³² Strategia stanowi załącznik do uchwały nr 270/2007 Rady Ministrów z dnia 26.10.2007 r.: <http://biodiv.gdos.gov.pl/wdrazanie-konwencji/national-strategy-conservation-and-sustainable-use-biodiversity-polish/krajowa-strategia-ochrony-i-zrownowazonego-uzytkowania-roznorodnosci>. Aktualnie trwają prace na przygotowaniu nowej strategii – dokument ten będzie miał jednak zmieniony tytuł: *Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z planem działań na lata 2014-2020*.

W procedurze zmierzającej do przyjęcia dokumentu strategicznego organ prowadzący postępowanie zobowiązany jest podać do publicznej wiadomości (w prasie, na stronie www) informację o możliwości zapoznania się z projektem dokumentu i prognozą jego oddziaływania na środowisko oraz o możliwości składania uwag i wniosków. Można je składać pisemnie, ustnie lub mailowo (bez konieczności opatrywania ich podpisem elektronicznym). Złożone uwagi i wnioski nie są wiążące dla organu administracji, ale ma on obowiązek wziąć je pod uwagę i rozpatrzyć, a po przyjęciu dokumentu dołączyć do niego uzasadnienie, które z uwag i dlaczego uznał za zasadne, a które odrzucił (i dlaczego); społeczeństwo ma prawo się z tym uzasadnieniem zapoznać.

Wykorzystując uprawnienie do składania uwag i wniosków, społeczeństwo może mieć wpływ na uwypuklenie kwestii oddziaływań na różnorodność biologiczną. W prognozie (czyli opracowaniu określającym wpływ skutków realizacji zapisów planowanego dokumentu na środowisko) określa się, analizuje i ocenia:

- *istniejący stan środowiska oraz potencjalne zmiany tego stanu w przypadku braku realizacji projektowanego dokumentu, stan środowiska na obszarach objętych przewidywanym znaczącym oddziaływaniem,*
- *istniejące problemy ochrony środowiska istotne z punktu widzenia realizacji projektowanego dokumentu, w szczególności dotyczące obszarów podlegających ochronie na podstawie ustawy o ochronie przyrody,*
- *przewidywane znaczące oddziaływania na środowisko, w tym oddziaływania bezpośrednie, pośrednie, wtórne, skumulowane, krótkoterminowe, średnioterminowe i długoterminowe, stałe i chwilowe oraz pozytywne i negatywne, w tym na cele i przedmiot ochrony obszaru Natura 2000 oraz integralność tego obszaru, a w szczególności na: różnorodność biologiczną (podkr. autorka), ludzi, zwierzęta, rośliny, wodę, powietrze, powierzchnię ziemi, krajobraz, klimat, zasoby naturalne, zabytki oraz dobra materialne, z uwzględnieniem zależności między tymi elementami środowiska i między oddziaływaniami na te elementy.*

Tych właśnie sfer mogą dotyczyć uwagi i wnioski służące zapewnieniu należytego poziomu ochrony różnorodności biologicznej. Jeśli w prognozie zwrócono uwagę na negatywne oddziaływania, należy także przedstawiać w niej rozwiązania mające na celu zapobieganie, ograniczanie lub kompensację przyrodniczą negatywnych oddziaływań na środowisko (w tym na różnorodność biologiczną), będących rezultatem realizacji postanowień projektowanego dokumentu, w szczególności na cele i przedmioty ochrony obszarów Natura 2000 oraz integralności tych obszarów.

Wykrywaniu nieprawidłowości w działaniach organów administracji publicznej, przedsiębiorców czy osób mających wpływ na sferę publiczną służą **działania strażnicze** (ang. *watchdog*), obejmujące monitorowanie działań wymienionych podmiotów i upublicznianie zebranych informacji. Działania strażnicze podejmują z reguły organizacje społeczne, w tym ekologiczne, pojedynczy obywatele, a także dziennikarze śledczy albo w interesie ogólnym (w imię praworządności), albo w interesie określonych osób (np. pracowników danego zakładu pracy). Nagłaśnianie nieprawidłowości, oprócz piętnowania sprawców, pełni także funkcje edukacyjną i prewencyjną.

W ramach działań strażniczych monitoruje się również działania nakierowane na ochronę środowiska, w tym na ochronę różnorodności biologicznej. Prowadzą je organizacje ekologiczne oraz pojedynczy obywatele mogący włączyć się w działania tych organizacji, wspierający ich działalność lub informujący o naruszeniach. Istotne jest to, że obywatel może pozyskać wsparcie tych organizacji także wówczas, gdy nie jest ich członkiem.

Podejmowanie działań strażniczych na rzecz ochrony różnorodności biologicznej może przybrać formę:

- działalności edukacyjnej – w postaci różnych form kształcenia ustawicznego, działalności wydawniczej, programów edukacyjnych czy badań naukowych;
- działań właściwych czynnej ochrony przyrody, jak stosowanie, w razie potrzeby, zabiegów ochronnych w celu przywrócenia naturalnego stanu ekosystemów i składników przyrody lub zachowania siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin, zwierząt lub grzybów³³;

³³ Nowak K., Okrański K., *Sytuacja prawna organizacji ekologicznych*. Wałbrzyski Oddział Pracowni na rzecz Wszystkich Istot, Wałbrzych 2009.

- monitoringu miejsc przyrodniczo cennych;
- wstępowania na drogę prawną (powiadomienie policji lub prokuratury), jeśli doszło do naruszenia różnorodności biologicznej;
- działań prewencyjnych obejmujących udział organizacji ekologicznej w postępowaniu administracyjnym dotyczącym oceny oddziaływania na środowisko planowanego przedsięwzięcia;
- pozyskiwania sojuszników (np. Rzecznika Praw Obywatelskich), którzy mają prawne możliwości inicjowania postępowań lub nagłaśniania spraw problematycznych.

Podejmowanie działań strażniczych wymaga eksperckiej wiedzy o różnorodności biologicznej i jej stanie oraz znajomości procedur prawnych. Z tego powodu warto wykorzystywać wiedzę i doświadczenie organizacji ekologicznych, by za ich pośrednictwem inicjować działania służące ochronie różnorodności biologicznej. Eksperti z takich organizacji podejmują wówczas następujące działania:

- interweniowanie i alarmowanie – podnoszenie kwestii niepopularnych, reagowanie na naruszenie prawa, reprezentowanie interesu środowiska (w tym różnorodności biologicznej);
- przypominanie o tym, że powinny być uwzględniane konkretne akty prawne lub działania oraz wywieranie nacisku (zwłaszcza we współpracy z mediami) na ich wprowadzenie;
- wywieranie presji na władzę, jeśli pożądane jest zahamowanie procesu podejmowania decyzji w konkretnej sprawie;
- wprowadzanie realnych zmian (np. w wyniku wyroku sądowego);
- współpraca z organami administracji przy tworzeniu projektów aktów prawnych;
- formułowanie eksperckich opinii na tematy związane z ochroną różnorodności biologicznej i ich prezentowanie w mediach, na forach dyskusyjnych, w portalach społecznościowych czy na branżowych stronach internetowych.

Z reguły działania strażnicze są podejmowane przez organizacje ekologiczne, ale nie znaczy to, że pojedynczy obywatel jest bezradny wobec zagrożenia dobra wspólnego, jakim jest różnorodność biologiczna. Każdy może uczestniczyć w prawnie regulowanych procedurach, by zwrócić uwagę na zagrożenia dla różnorodności biologicznej lub by wziąć udział w kształtowaniu rozwiązań służących jej ochronie. Okazją do włączenia się do działań strażniczych jest **przygotowywanie planów zadań ochronnych** – dokumentów regulujących gospodarowanie na obszarach Natura 2000³⁴. Są one sporządzane na podstawie inwentaryzacji, badań i ekspertyz zapewniających dobre rozpoznanie przedmiotów ochrony i jej uwarunkowań. Określa się w nich m.in. działania, które należy podjąć w ramach gospo-

³⁴ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 17 lutego 2010 r. w sprawie sporządzania projektu planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000. Dz.U. z 2010 r. nr 34 poz. 186.

darki prowadzonej na danym obszarze, w tym zalesianie, kształtowanie przestrzeni produkcyjnej gospodarki rolnej, leśnej i rybackiej³⁵, a więc także z zakresu ochrony różnorodności biologicznej. Pomocą w inwentaryzacji i ekspertyzach mogą służyć przedstawiciele organizacji ekologicznych; bywa, że reprezentują oni także „zwykłych obywateli” zatroskanych o należyłą ochronę zasobów przyrodniczych (w tym różnorodności biologicznej). Ponadto w procesie ustalania zawartości planu i zasad gospodarowania na terenie nim objętym współpracują oni z organami administracji i właścicielami gruntów objętych ochroną.

Udział w pracach nad planem mogą mieć także właściciele gruntów i osoby prowadzące działalność (np. gospodarczą) na obszarze objętym planem. Dzięki temu mają większą szansę na zadbanie o właściwy sposób ochrony różnorodności biologicznej w planie.

W praktyce plany powstają w ramach promowanych przez GDOŚ Zespołów Lokalnej Współpracy (ZLW) zrzeszających wszystkich zainteresowanych, a równolegle do prac zespołów powstała platforma informacyjno-komunikacyjna³⁶, na której każdy wypracowany przez ZLW rozdział projektowanego planu dla konkretnego obszaru Natura 2000, jest poddany konsultacjom społecznym.

Coraz większą rolę w ochronie środowiska, w tym różnorodności biologicznej, odgrywa **wykorzystanie Internetu jako źródła wiedzy o zagrożeniach i możliwych działaniach**. Niektóre organizacje ekologiczne prowadzą strony internetowe, na których – oprócz najróżniejszych e-szkoleń, publikacji popularnonaukowych i popularyzujących wiedzę o ochronie środowiska (w tym o ochronie różnorodności biologicznej) – zamieszczają formularze zgłoszeń interwencyjnych. Umożliwiają one osobom dostrzegającym zagrożenia i zaangażowanym w ochronę przyrody zgłoszenie działań, które wpływają negatywnie m.in. na różnorodność biologiczną. Zgromadzone w ten sposób informacje są weryfikowane przez członków organizacji posiadających wiedzę ekspercką o szkodach w środowisku, naruszeniach przepisów itd., a następnie przekazywane właściwym organom (organom administracji, prokuraturze, policji) oraz innym organizacjom pozarządowym.

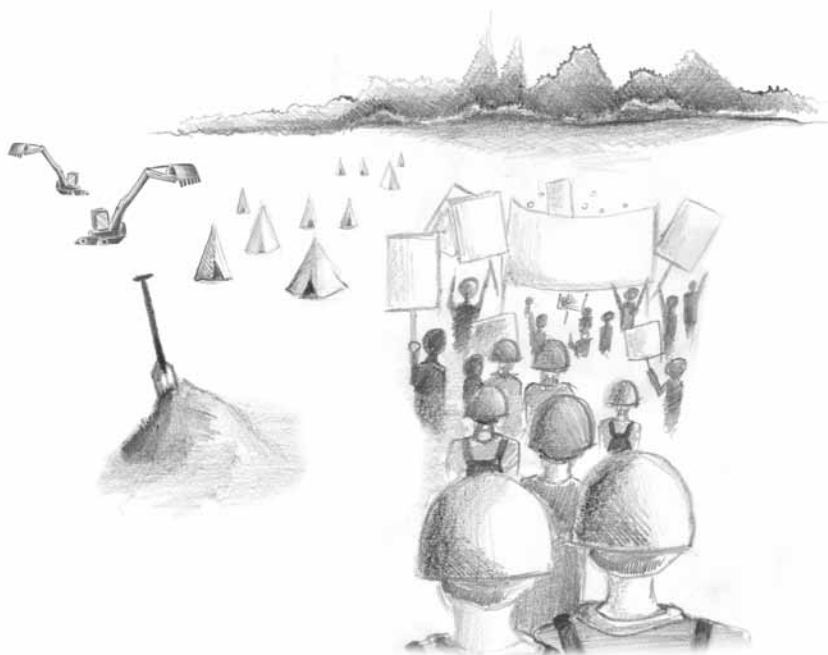
Wiele interwencji podejmowanych przez jednostki czy organizacje ekologiczne „ginie” w masie postulatów formułowanych wobec władz publicznych. Warto w takich sytuacjach **wykorzystywać możliwości rzeczników grup interesu, polityków (radnych, posłów, senatorów) czy liderów opinii (osób opiniotwórczych, znanych, medialnych, wiarygodnych)**, by nagłośnić problem i doprowadzić do zmiany stanu prawnego czy zrezygno-

³⁵ Art. 29 Ustawy z dnia 17 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Tekst jednolity: Dz.U. 2013 poz. 627, ze zm.

³⁶ <http://pzo.gdos.gov.pl/>

wania ze złej praktyki administracyjnej. Dotyczy to także sytuacji, w których brak przepisów, ich wadliwa konstrukcja lub nieprawidłowe stosowanie przez urzędników może zagrażać różnorodności biologicznej.

Typowym przykładem pozyskiwania sojuszników było wykorzystanie osoby Rzecznika Praw Obywatelskich w procedurze wstrzymania wykonania decyzji w sprawie budowy obwodnicy Augustowa przez Dolinę Rospudy. Skutkiem tych działań było wstrzymanie prac nad budową obwodnicy.

W opisanej sytuacji działania organizacji ekologicznych polegały m.in. na protestach, współpracy z mediami, organizacji „miasteczka namiotowego” w miejscu planowanych robót budowlanych. To pokazuje, że inicjatywa społeczna uzyskuje większe efekty, gdy wsparcia udziela podmiot o znacznym prestiżu i mający uprawnienia procesowe.

Warto podkreślić, że w zakresie ochrony różnorodności biologicznej działania strażnicze mogą dotyczyć nie tylko inicjowania postępowań i przystępowania do już się toczących, ale także **zmian w prawie**. Organizacje ekologiczne zwykle pełnią w procesie legislacyjnym rolę konsultacyjną – bądź to w trybie konsultacji projektów aktów prawnych

(opiniując te akty), bądź poprzez organy doradcze i ciała konsultacyjne, których są członkami³⁷. Mogą też występować z inicjatywą prawodawczą; umożliwia to **obywatelska inicjatywa ustawodawcza** – instrument, dzięki któremu duża grupa obywateli, nie mogąc znaleźć zrozumienia dla istotnego z jej perspektywy problemu społecznego u reprezentujących ich w parlamencie posłów, sama inicjuje proces legislacyjny³⁸. Ze względu na charakter inicjatywy ma ona zasięg ogólnokrajowy – aby móc złożyć w Sejmie projekt ustawy, należy w ciągu 3 miesięcy zebrać 100 tys. podpisów popierających taką regulacją prawną. Słabością obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej jest pozostawienie w rękach Sejmu dalszych losów projektu.

Przykładem wykorzystania przez organizacje ekologiczne obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej jest akcja „Oddajcie parki narodowi”.

Inicjatywa ta zaowocowała złożeniem do laski marszałkowskiej obywatelskiego Projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie przyrody (druk nr 23). Celem noweli jest zastąpienie wiążącego uzgodnienia z radami gmin możliwości ustanowienia parku narodowego na niewiążącą opinię, co pozwoliłoby powołać do życia kolejne parki narodowe, będące przecież ostoją różnorodności biologicznej. Od lat w Polsce nie powstał żaden nowy park narodowy, a powodem był sprzeciw samorządów gminnych – choć walory chronione w ramach parku narodowego są przecież dobrem wspólnym – własnością wszystkich, a nie tylko lokalnych samorządów.

³⁷ Do takich ciał należą Państwowa Rada Ochrony Przyrody oraz Krajowa Komisja ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko oraz regionalne rady i komisje.

³⁸ Nyka M., *Demokracja a ochrona środowiska w świetle prawa (część druga)*. Disputatio, t. XIV, 2012.

PODSUMOWANIE

Podejmowanie działań służących ochronie różnorodności biologicznej może stać się udziałem każdego obywatela. Każdy może uzyskiwać informacje o stanie różnorodności biologicznej oraz informacje zawarte w dokumentach i decyzjach mających na nią wpływ, może wyrażać swoje poglądy na temat potrzeby ochrony różnorodności biologicznej w wielu procesach decyzyjnych. Dla tych, którzy mają wątpliwości, czy ich wiedza wystarczy, by bronić ochrony cennych walorów różnorodności biologicznej, stworzono prawne możliwości skorzystania z pośrednictwa organizacji ekologicznych. Wszyscy za ich pośrednictwem projektujemy, wdrażamy i egzekwujemy ochronę różnorodności biologicznej, ponieważ zależy nam od niej i jesteśmy jej częścią!

By pobudzić czytelników do głębszej refleksji nad treścią niniejszej broszury proponujemy **zestaw przykładowych pytań** (można go dowolnie zwiększać), które mogą pomóc w wyłowieniu z treści broszury najistotniejszych informacji oraz w przygotowaniu się do rozmów na tematy związane z treścią broszury. Na zamieszczone poniżej pytania można odpowiedzieć bardzo krótko, ale można też poszukiwać na nie odpowiedzi w toku długiej dyskusji. Ich zadanie to nie „szkolne” sprawdzenie stopnia opanowania materiału; pytania mają zachęcić do refleksji, do dyskusji, do określenia, które informacje są najważniejsze z punktu widzenia konkretnego Czytelnika.

1. W czym są podobne, a czym różnią się możliwości działania „zwykłego” obywatela na rzecz ochrony różnorodności biologicznej od możliwości działania członka organizacji ekologicznej?
2. Skąd można czerpać informacje o stanie i ochronie różnorodności biologicznej? Wymień kilka najważniejszych źródeł; porównaj ich zalety (dostępność, wiarygodność, aktualność, zakres treści itd.).
3. Dlaczego wykorzystanie różnorodności biologicznej – dobra wspólnego, należącego do wszystkich ludzi – podlega ograniczeniom? Na czym polega korzyść?
4. Które zasady ochrony oraz wykorzystania różnorodności biologicznej uważasz za najważniejsze w warunkach, w których działasz? Uzasadnij tę ocenę.

POLECANE ŹRÓDŁA INFORMACJI

Najważniejsze polskie strony i portale internetowe oficjalnych instytucji i wybranych organizacji pozarządowych zawierające informacje przydatne w społecznych działaniach na rzecz ochrony różnorodności biologicznej

Internetowy System Aktów Prawnych Sejmu RP – pod hasłem „ochrona przyrody” zamieszczono pełny wykaz obowiązujących w Polsce przepisów z zakresu ochrony przyrody (serwis aktualizowany na bieżąco): <http://isip.sejm.gov.pl/prawo/index.html>

Serwisy informacyjne „Ochrona Przyrody” oraz „Prawo” Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska – m.in. wykaz form ochrony przyrody w Polsce oraz wyjaśnienia i interpretacje aktów prawnych z zakresu ochrony przyrody: http://www.gdos.gov.pl/Categories/view/201/Ochrona_przyrody oraz <http://www.gdos.gov.pl/Categories/view/203/Prawo>

System wymiany informacji o różnorodności biologicznej w Polsce: <http://biodiv.gdos.gov.pl/>

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 – oficjalna polska strona sieci Natura 2000; informacje o oficjalnie uznanych obszarach Natura 2000: <http://natura2000.gdos.gov.pl/>

Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody w Polsce – rejestr Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra” prowadzony na zlecenie Ministerstwa Środowiska (uzupełniany przez wszystkie organy ochrony przyrody): <http://crfop.gdos.gov.pl/>

Strona Państwowego Monitoringu Środowiska (w tym dotyczącego przyrody) prowadzonego przez Inspekcję Ochrony Środowiska: <http://www.gios.gov.pl/artykuly/podkategoria/3/panstwowy-monitoring-srodowiska>

Ekoportal – prowadzony przez Ministerstwo Środowiska portal informacyjny na temat ochrony środowiska: <http://www.ekoportal.gov.pl/>

GEOPORTAL 2 – rządowy portal służący udostępnianiu danych przestrzennych: <http://geoportal.gov.pl/>

Klub Przyrodników: <http://www.kp.org.pl/index.php>

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP): <http://www.otop.org.pl/>

Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”: <http://www.bocian.org.pl/>

Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura”: <http://pronatura.org.pl/>

Polskie Towarzystwo Ochrony Przyrody SALAMANDRA: <http://www.salamandra.org.pl/>

Pracownia na rzecz Wszystkich Istot (m.in. wydawca „Dzikiego Życia”): <http://pracownia.org.pl/>

Informacyjny Serwis Mokradłowy (Centrum Ochrony Mokradeł): <http://www.bagna.pl/index.php/cmok>

Liga Ochrony Przyrody (LOP): <http://www.lop.org.pl/>

Wybrane strony i portale międzynarodowych instytucji i organizacji pozarządowych zajmujących się tematyką ochrony różnorodności biologicznej

Komisja Europejska – strona poświęcona różnorodności biologicznej i przyrodzie w Unii Europejskiej: <http://ec.europa.eu/environment/nature/> (język angielski)

Oficjalna strona sieci Natura 2000 na portalu Komisji Europejskiej: <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/> (język angielski)

Europejska Agencja Środowiska (EEA): <http://www.eea.europa.eu/pl>

Strona Konwencji o różnorodności biologicznej (Convention on Biological Diversity – CBD): <http://www.cbd.int/> (języki: angielski, francuski, hiszpański, rosyjski, arabski)

Światowa Unia Ochrony Przyrody (International Union for Conservation of Nature – IUCN): <http://www.iucn.org/>

BirdLife International (BLI): <http://www.birdlife.org/>

WWF: <http://www.wwf.org/>

GREENPEACE: <http://www.greenpeace.org/international/en/>

Przyjaciele Ziemi (Friends of the Earth – FoE): FoE International: <http://www.foe.org/>
i FoE Europe: <http://www.foeeurope.org/>

Europejskie Biuro Środowiskowe (European Environmental Bureau – EEB): <http://www.eeb.org/>

POZOSTAŁE BROSZURY Z SERII **PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ**

PODSTAWY PRAWNE OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autor: Bożenna Wójcik; konsultacja: Anna Haładyj

Zawartość: wytyczne dotyczące ochrony różnorodności biologicznej zapisane w dokumentach legislacyjnych • prawne podstawy oraz jednolite zasady tworzenia obszarów chronionych (w tym obszarów Natura 2000) w Polsce i UE • przepisy z zakresu ochrony różnorodności biologicznej odnoszące się do obywateli • kompetencje i obowiązki organów odpowiedzialnych za ochronę różnorodności biologicznej • procedury związane z tworzeniem sieci Natura 2000 • podstawy prawne monitoringu stanu różnorodności biologicznej

ZARZĄDZANIE OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autor: Bożenna Wójcik; konsultacja: Krzysztof Okraśiński

Zawartość: podstawy prawne dotyczące zarządzania ochroną różnorodności biologicznej i gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo • główne zasady gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo (na przykładzie zasad obowiązujących na obszarach Natura 2000) • instytucje biorące udział w zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej • procedury planistyczne wykorzystywane w zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej • procedury minimalizujące zagrożenia wynikające z gospodarowania wspierające zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej

WODY A RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA

Autor: Paweł Pawlaczyk; konsultacja: Przemysław Nawrocki

Zawartość: opis przyrodniczych walorów polskich wód śródlądowych i ekosystemów mokradłowych • przykłady cennych siedlisk przyrodniczych • obecne i przyszłe zagrożenia dla przyrody wód i terenów od wody zależnych • narzędzia ochrony ekosystemów wodnych i od wody zależnych • przykłady gospodarowania uwzględniającego przyrodniczą specyfikę ekosystemów wodnych i od wody zależnych • pożądane relacje pomiędzy planowaniem wodno-gospodarczym a planowaniem ochrony przyrodniczych walorów wód i mokradeł • praktyczne porady dla osób chcących chronić wody

ZAGROŻENIA DLA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autor: Franciszek Jacki; konsultacja: Krzysztof Świerkosz

Zawartość: najbardziej wrażliwe ekosystemy obszarów cennych przyrodniczo • główne zagrożenia dla siedlisk i gatunków chronionych • negatywne oddziaływania gospodarki (w tym rolnictwa, leśnictwa, gospodarki wodnej i turystyki) na różnorodność biologiczną • zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju oraz potencjalne konflikty na styku ochrony różnorodności biologicznej obszarów Natura 2000 i ich rozwoju społeczno-gospodarczego • instrumenty służące minimalizacji zagrożeń i konfliktów

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autorzy: Anna Kalinowska, Witold Lenart; konsultacja: Jolanta Kamieniecka

Zawartość: początki nowoczesnej ochrony przyrody • prace nad Konwencją o różnorodności biologicznej i jej wprowadzanie w życie • znaczenie Konwencji dla ochrony zasobów biologicznych i zrównoważonego rozwoju • koncepcja zrównoważonego rozwoju a ochrona różnorodności biologicznej • zasady zrównoważonego rozwoju korzystne dla różnorodności biologicznej • polskie realia zrównoważonego rozwoju i ochrony różnorodności biologicznej

TURYSTYKA A RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA

Autor: Jolanta Kamieniecka; konsultacja: Janusz Radziejowski

Zawartość: obszary cenne przyrodniczo jako regiony turystyczne • praktyczne zastosowania walorów obszarów Natura 2000 w promocji turystycznej • możliwości rozwoju turystyki na terenach przyrodniczo cennych (ekoturystyka, turystyka przyrodnicza) • minimalizowanie zagrożeń dla różnorodności biologicznej powodowanych przez turystykę

Wszystkie broszury są dostępne bezpłatnie w formacie .pdf na portalu „Natura 2000 a turystyka” (<http://natura2000.org.pl/>) oraz na stronie Instytutu na rzecz Ekorozwoju (<http://www.ine-isd.org.pl/>).